

Arhivele Bistriței

Anul III, Fascicula 4 (12)

Bisericile istorice românești din Ardeal
și Marea Unire

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

ARHIVELE BISTRITEI

ANUL III, FASCICULA 4 (12)

Bisericile istorice românești din Ardeal și Marea Unire

Seria: *Istorie – Societate – Cultură*

**Apărută cu sprijinul
Asociației Culturale „Alexandru Vaida-Voevod”,
Bistrița**

**Fascicula cuprinde conferințele prezentate
la Seminarul de Istorie dedicat Centenarului Marii Uniri
Bistrița, 11 septembrie 2018**

Bisericile istorice românești din Ardeal și Marea Unire

**COORDONATOR:
MIRCEA GELU BUTA**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2019

Referenți științifici:

Adrian Onofreiu, doctor în Istorie;

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Lucian Vaida, doctor în Istorie;

Muzeul Grăniceresc Năsăudean, Năsăud

ISBN: 978-606-37-0529-8

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958

© 2019 Coordonatorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace,
fără acordul coordonatorului, este interzisă și se pedepsește conform
legii.

Redactare: Alina Jessica Danciu

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu, nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Puterea legăturii de sânge

MIRCEA GELU BUTA*

În acest an, al Centenarului Unirii, se cuvine să aruncăm o privire asupra atitudinii celor două Biserici românești, aceea Ortodoxă, respectiv Greco-Catolică. În acel moment istoric crucial pentru poporul român și viitorul său, legătura de sânge s-a arătat mai puternică decât deosebirile dogmatice și ecleziologice dintre *cele două strane*. Sunt bine cunoscute rolurile jucate atunci de episcopul ortodox Miron Cristea, viitor Patriarh, și de viitorul cardinal Iuliu Hossu. În perioada interbelică a existat, puternic răspândită, ideea reunificării celor două Biserici. Contribuția adusă de clerul și ierarhia greco-catolice la Unirea tuturor românilor între granițele aceluiași stat – care avea o întindere aproape cât a Italiei – este reflectată și în Constituția din 1923, în sensul că alături de Biserica Ortodoxă Națională, considerată *majoritară*, Biserica Greco-Catolică este definită, de asemenea, Biserica Națională. Totodată, în articolul 72 din aceeași Constituție se preciza: „Sunt membri de drept ai Senatului: moștenitorul Tronului, mitropoliții țării, episcopii eparhioți ai Bisericilor Ortodoxă și Greco-Catolică...”.

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a circulat din nou expresia *cele două strane* cu referință la colaborarea dintre cele două Biserici, într-o perioadă istorică pe care o putem compara cu o punte putredă, în sensul că ocupantul sovietic al țării și acoliții săi lăsa să se creadă că România va cunoaște alegeri libere și va reveni la un regim politic democrat. În realitate, această butaforie era menită să mascheze începutul procesului de comunizare a țării, marcat de Guvernul Petru

* Mircea Gelu Buta, Prof. Dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, UBB Cluj-Napoca, e-mail: butamircea@yahoo.com

Groza, instaurat la 6 martie 1945. În acea perioadă, repet, cele două Biserici au colaborat intens, îndeosebi în Ardealul abia revenit în administrarea țării noastre și nu o dată teatrul unor provocări iredentiste.

Astăzi se știe că scoaterea în afara legii a Bisericii Greco-Catolice a fost exclusiv opera lui Stalin, înfăptuită prin administrația comunistă de la București, Biserica Ortodoxă neavând nicio putere politică. Aceeași soartă o avusese, tot în urma ordinului lui Stalin, foarte numeroasa Biserica Greco-Catolică din Ucraina.

Aș vrea să reamintesc că Patriarhul Justinian, care intuise că regimul comunist abia instaurat nu va fi spulberat de o intervenție anglo-americană și că va dura câteva decenii, a fost beneficiarul unei atitudini realiste confirmate cu prisosință de evenimentele care au urmat. Cealaltă *strană* a jucat cartea occidentală, indicată de Vatican, ale cărei consecințe se cunosc.

Se cuvine iarăși reamintit că același Patriarh Justinian le-a oferit găzduire ierarhilor greco-catolici, în 1948, în reședința sa de la Dragoslavele, până când regimul comunist i-a arestat. Țin să ofer un detaliu semnificativ, de ultimă oră, legat de raporturile Patriarhului Justinian cu Biserica Greco-Catolică după suspendarea acesteia de către noul regim. Iată ce declara un apropiat al Patriarhului Justinian, viitorul Mitropolit Bartolomeu Anania, la un interogatoriu luat de Securitate în 1958, pe când se afla în arest: „Patriarhul a început să întrețină relații din ce în ce mai apropiate cu foștii episcopi greco-catolici Ioan Bălan și Iuliu Hossu. Când Ioan Bălan vine cu treburi personale în București, e găzduit în Palatul Patriarhal. În luna decembrie 1957, Patriarhul s-a aflat cu acesta în loja oficială a Teatrului Național, unde îl invitase la un spectacol. // Când Patriarhul face vizite în Mănăstirea Căldărușani, îl invită întotdeauna la masă pe Iuliu Hossu, deși acesta i-a declarat că rămâne pe vechile sale poziții”¹. Sunt convins că citatul de mai sus este grăitor prin sine însuși, neavând nevoie de comentarii.

¹ Valeriu Anania, *Procese-verbale din interogator (iunie 1958-mai 1959)*. Ediție critică și prefată de Aurel Sasu, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017.

*
* *

În ziua de ziua de 11 septembrie 2018, în sala de conferințe a Bibliotecii Județene „George Coșbuc” din Bistrița, s-a desfășurat seminarul de istorie „Bisericile istorice românești din Ardeal și Marea Unire”, organizat de către Consiliul Județean Bistrița-Năsăud, Biblioteca Județeană „George Coșbuc”, Primăria comunei Milaș, Arhiepiscopia Ortodoxă a Vadului, Feleacului și Clujului, Eparhia Greco-Catolică de Cluj-Gherla, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Uniunea Scriitorilor din România Filiala Cluj, Brigada 81 Mecanizată „General Grigore Bălan”. Conferințele susținute sunt cuprinse în acest volum.

După încheierea seminarului, cei prezenți s-au deplasat în comuna Milaș, pentru dezvelirea bustului cardinalului Iuliu Hossu, o lucrare din bronz și piatră realizată de sculptorul Ilarion Voinea.

Biserica românilor – temei al unității politice naționale moderne

IOAN AUREL POP*

În fruntea Adunări Naționale care a decis la Alba Iulia ultimul act al Marii Uniri a tuturor românilor, la 1 Decembrie 1918, s-au aflat doi înalți ierarhi români, Miron Cristea și Iuliu Hossu, cel din urmă prezentând chiar, înaintea celor adunați acolo, Rezoluția de unire. Pentru a putea înțelege cum s-a petrecut acest lucru, este nevoie de o scurtă incursiune în istoria mai veche a românilor.

Înainte de a însemna și un locaș de cult sau o clădire, termenul de „biserică” s-a referit la comunitate și la comuniune, în numele credinței. Se vede acest fapt destul de clar și din sensul inițial al numelui de *ecclesia*, prin care se identifica, în greaca veche, o adunare și anume adunarea poporului. Biserica creștină s-a identificat de la început cu lumea, cu societatea, cu întreaga comunitate umană. Fără acceptarea acestui adevăr, nu se poate înțelege mai nimic din istoria mai de demult a românilor din toate timpurile.

Istoria a cunoscut perioade care s-au voit raționale sau raționalizante, cu privilegierea rolului fundamental al omului și a puterii minții sale. Aceste perioade au avut în centrul lor ideologii numite umaniste. Dar omenirea a trecut și prin epoci cu profiluri de alt tip, în care spiritul era plasat deasupra rațiunii reci. O astfel de epocă greu de înțeles de către urmași a fost Evul Mediu. Evul Mediu european a început, a crescut și s-a desfășurat în toată amploare sa, pe o durată de circa un mileniu, sub semnul creștinismului și al bisericii.

* Ioan Aurel Pop, Prof. Univ. Dr., Președintele Academiei Române, Rectorul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, e-mail: rector@ubbcluj.ro

Abia intelectualii Renașterii (după ce Evul Mediu „obosise”) au dobândit convingerea că lumea se trezea după o perioadă nesemnificativă, care umbrise luminile Antichității și că rolul lor, al celor renăscuți ori retreziți, era să imite Antichitatea. Între Antichitate și Renaștere, ei vedeau o paranteză nedorită, căreia nici nu s-au străduit să-i dea un nume propriu-zis, spunându-i „de trecere”, „de mijloc”. Acești umaniști târzii considerau perioada de după lumea antică o penibilă decadere, demnă de pus între paranteze, în raport cu luminile culturii antice și cu cele ale umanismului renascentist. De aici provin și marile prejudecăți legate de acest mileniu european, numit „ev întunecat”. De câte ori nu se aud, în viața cotidiană, expresii de genul „barbaria medievală”, „comportament ca în plin Ev Mediu!”, „întunecime medievală” etc.? Totul pornește de la Renaștere și de la unele perioade succesive, ai căror reprezentanți îi considerau pe oamenii medievali incapabili de creații superioare, gregari, inferiori, murdari sau incuți. Raportarea – în toate aceste catalogări – se făcea la marile creații ale anticilor, considerate adevărate repere și modele, demne de continuat și de imitat. Relativ târziu, începând cu epoca romantismului timpuriu (finele secolului al XVIII-lea), specialiștii au descoperit adevărata față a Evului Mediu, dovedind geniul marilor creatori de-atunci. S-a demonstrat că medievalii au creat alte tipuri de opere decât cele antice nu fiindcă erau incuți ori incapabili de imitare, ci fiindcă aveau alte sensibilități, alte gusturi, alte idealuri. Arhitectura bisericilor bizantine, romanice sau gotice este diferită de arhitectura templelor antice – teoretizată de Vitruvius – deoarece erau altele nevoile, altele exigențele, altele sensibilitățile. Detaliile sculpturale cu animale, multe dintre ele fantastice, ca și pictura de frescă sau icoana răsăriteană pe lemn nu sunt cu nimic inferioare artei antice, ci sunt altceva, reflectând o altă lume, diferită de aceea a anticilor. Mai mult, Evul Mediu este plin de noutăți, de invenții remarcabile, de progrese surprinzătoare față de ceea ce a produs lumea antică: universitățile, scolastica, muzica bazată pe ritm, hamul, potcoava, scărița, poezia truverilor, prerogativele mai mari ale supușilor etc.

În mileniul medieval, au predominat ideile de credință, ierarhie, supunere, autoritate, comuniune și privilegiu, foarte diferite de cele ale epocii moderne, bazate pe libertate, egalitate, democrație, revoluție, concurență și competiție. Lumea de-atunci avea cu totul alte repere, depărtate de idealurile drepturilor omului și de forța individului, de liberalism și de individualism. Oamenii medievali aveau o clară conștiință de grup, de comunitate, iar viața lor nu se baza pe drepturi individuale, ci pe traiul în grup, statuat prin privilegii. Chiar termenul de lege, în sensul dreptului roman, este anacronic pentru societatea medievală. Atunci, oamenii nu avea nevoie de legi, ci de cutume, de datini, de obiceiuri, consemnate uneori în privilegii. Lumea aceea era una a autarhiilor, a comunităților locale și a autorității seniorului. Fiecare comunitate se ghida, se organiza și se judeca după propriile principii de drept, care erau, de regulă, cutumiare, deși multe își aveau rădăcinile în dreptul roman, combinat cu tradițiile gentilico-tribale ale migratorilor. În Evul Mediu, regii (principii) erau doar primii între egali, fiind considerați suzerani sau seniori supremi. În Evul Mediu nu există conducere absolută și nici putere centralizată absolută. Absolutul era apanajul exclusiv al lui Dumnezeu, considerat adevăratul „arhitect” al „tuturor văzutei și nevăzutei”. Relațiile dintre oameni se bazau pe obligații reciproce neechivalente, în cadrul cărora un individ liber mai slab se punea sub protecția unui individ liber mai puternic. Lumea avea arhitectura sa stabilă și nimic nu putea fi gândit în afara credinței și a bisericii. Omul medieval avea un atașament nețărmurit față de credință și față de biserică, socotite adevărata esență a lumii celei adevărate, moștenite de toți credincioșii autentici, trecuți prin popasul pământean forma din „umbră și vis”. Artiștii medievali nu simțeau nevoia să-și immortalizeze numele, pentru că singurul artist cu rolul suprem de artizan al întregii firi era Dumnezeu și numai el se cuveinea să fie preamărit.

În acest context, și biserica românilor medievali a avut rolul de coagulant în societate, de păstrare a comunităților mărunte și a comunității celei mari, care era poporul român. Un singur exemplu este grăitor.

La 14 noiembrie 1234, papa Grigore al IX-lea, din Perugia, i se adresa „regelui” Bela (viitorul rege Bela al IV-lea), fiul lui Andrei al II-lea (1205–1235), regele Ungariei, astfel:

„După cum am aflat, în episcopatul cumanilor, sunt anumite popoare care se cheamă români și care, deși după nume se socotesc creștini, îmbrățișând diferite rituri și obiceiuri într-o singură credință, săvârșesc fapte ce sunt potrivnice acestui nume. Căci, nesocotind biserica romană, primesc toate tainele bisericești nu de la venerabilul nostru frate ..., episcopul cumanilor, care e diocezan al aceluia ținut, ci de la anumiți episcopi falși, care țin de ritul grecilor. Iar unii, atât unguri, cât și germani, împreună cu alți dreptcredincioși (*orthodoxi*) din Regatul Ungariei, trec la aceștia ca să locuiască acolo <cu ei, românii> și astfel, alcătuind un singur popor cu pomeniții români, nesocotindu-l pe acesta <pe episcopul latin al cumanilor>, primesc sus-numitele taine <de la episcopii de rit grec>, spre marea indignare a dreptcredincioșilor (*orthodoxorum*) și spre marea abatere a credinței creștine” (*Documenta Romaniae Historica*, seria D. Relații între Țările Române, vol. I (1222–1456), București, 1977, p. 20–21).

Acest „episcopat al cumanilor” se afla, în cea mai mare măsură, în regiunile din afara arcului Carpaților și cuprindea o regiune foarte întinsă, care mergea de la răsărit de valea Oltului, trecea de-a lungul curburii munților și ajungea până spre centrul și nordul viitoarei Moldove. Un colț al său cuprindea și Țara Bârsei. Cu alte cuvinte, episcopatul cuprindea regiuni întinse din viitoarele voievodate Moldova și Valahia, plus unghiul sud-estic al Transilvaniei.

Din acest fragment, reies câteva idei importante: 1. în episcopatul chemat „al cumanilor” trăiau de fapt români de rit bizantin, organizați politic și religios; 2. românii aceștia erau conduși de episcopii lor bizantini („greci”) și refuzau păstoria sau oblăduirea episcopului roman (catolic); 3. alături de acești români extracarpatici (și din Țara Bârsei) veneau supuși din Transilvania ai regelui Ungariei, se contopeau cu ei și le preluau credința și obiceiurile. În fața unei astfel de situații stânjenitoare, papa a cerut măsuri energice. Ca să nu se ivească „vreo primejdie pentru suflete” și ca să nu aibă românii motiv, din lipsa

săvârșirii tainelor după rânduiala lor, „să se îndrepte spre episcopii schismatici”, se dă poruncă episcopului cumanilor să le creeze românilor, după regula „conciliului general” (al IV-lea de la Lateran, din 1215), „un episcop catolic potrivit acelei națiuni <a românilor>, care să-i fie vicar...”. De asemenea, i se poruncește „regelui” Bela să-și țină promisiunea făcută legatului apostolic Iacob (episcop ales de Preneste) și să-i silească pe toți neascultătorii față de biserica catolică să se supună acestei biserici; ceea ce însemna că Bela trebuia să-i oblige pe menționații români să-l asculte pe episcopul catolic, să strângă veniturile obișnuite de la ei (decima ecleziastică) destinate întreținerii episcopului și să nu mai rabde în țara sa astfel de „schismatici”, după cum promisese.

Ce reiese din toate acestea? Biserica catolică – susținută de un puternic regat, cum era Ungaria atunci – desfășura o acțiune „misionară” (de fapt prozelită) printre români, care figurau la Roma drept „creștini” (catolici), dar continuau să se manifeste, în mare măsură, ca „schismatici”. Acțiunea nu reușește, fiindcă românii se supun mai departe propriilor episcopi bizantini („greci”). Surprinzător nu doar acest fapt, ci înregistrarea efectului contrar acțiunii prozelite, adică atragerea între români, fără vreo forță de constrângere, a unor catolici din regat, care se uneau cu românii sub oblăduirea episcopilor românilor. Măsurile preconizate sunt cele obișnuite, adică folosirea brațului secular (armat) – nume eufemistic pentru autoritatea politică-militară a statului – în vederea eradicării „schisme”. Numai că apare aici și o inițiativă mai subtilă, stabilită la conciliul general din 1215, după căderea Constantinopolului în mâini latine (1203–1204): numirea unui episcop vicar de rit bizantin pentru acei români, dar supus Romei (un fel episcop unit, cu alte cuvinte). Conciliul general din 1215 (de la Lateran) stabilise că nu pot rezida în același loc doi episcopi creștini, dar un prelat latin și un ierarh bizantin cu rol de vicar aveau permisiunea să ființeze.

Din toate acestea se vede forța în comunitate a bisericii răsăritene, prin mijlocirea mai multor episcopi. Această biserică reușea nu numai să coaguleze masa românească, ci și să atragă străini la credința

Răsăritului. Astfel, acțiunea prozelită se întorcea contra inițiatorilor săi. Or, acest fapt nu ar fi fost posibil fără o legătură specială între biserică (ierarhie) și comunitatea păstorită, ceea ce arată, în cazul românilor, atașamentul lor neșărmurit față de biserică, imposibilitatea lor de a concepe lumea fără biserică și venirea lor spre biserică cu întreaga convingere de care erau capabili. Iar lucrul acesta se petrecea pe la 1200, când ignoranții sau răuvoitorii (unii dintre ei chiar istorici) spun că nu aveau nicio organizare, nici state, nici rânduiești.

Românii au considerat inițial *ecclesia* (biserica) nu ca pe o formă (clădire), ci ca un fond de viață, anume adunarea credincioșilor. Locul de închinăciune, prin modestia lui – bisericile mici de lemn – arată tocmai acest lucru; nu era nevoia ca tot satul să încapă în clădirea bisericii, ci în sufletul bisericii, al comuniunii cu Dumnezeu. În plus, a te înfățișa în picioare, cu smerenie, înaintea Domnului, ca rugăciunea să fie primită, intra în firea lucrurilor. Ierarhia, ca formă de organizare și de ordine a lumii, a rânduit viața și biserica noastră, iar episcopul sau vlădica a fost deopotrivă conducător religios și limesc/politic. Statul a ocrotit întotdeauna biserica, iar aceasta a susținut statul, începând cu ceremonia ungerii domnilor și sfârșind cu legitimarea ideii de suveranitate (autocrație). Pictura bisericească, dincolo de rolul estetic, a avut unul mai profund, dogmatic și liturgic, înfățișând înaintea ochilor credincioșilor Cartea Sfântă. Din acest punct de vedere, Mănăstirea Voroneț a fost și este adevărata Capelă Sixtină a românilor. De altminteri, anonimii meșteri zugravi de la Voroneț au lucrat concomitent cu Michelangelo și elevii săi.

În Transilvania, biserica românească a avut un rol și mai important, un rol social major, de alinare și sprijin, într-un stat străin, care lupta nu numai contra „păgânilor și ereticilor”, dar și contra „schismaticilor”, adică a creștinilor răsăriteni. Regatul ungar angevin a purtat, în secolul al XVI-lea, o adevărată campanie – însoțită și de „cruciade” – îndreptată contra „păgânilor, ereticilor și schismaticilor”, așezați cu toții pe același plan. De aceea, preotul român ardelean era „medic” de suflete și de trupuri. Biserica aceasta s-a identificat astfel cu etnia, cu românitatea.

De altminteri, cel puțin începând cu secolul al XVI-lea, termenul de valah (român) echivala cu acela de ortodox („schismatic”) și invers, iar „creștin” era considerat numai catolicul și, ceva mai târziu, și protestantul. Astfel, Transilvania – numită de unii „țara toleranței” – devine țara celor trei națiuni (ungurii, sașii și secuii) și patru „religii” (calvinii, luteranii, unitarienii și catolicii). Românii și credința lor ortodoxă (cam două treimi din întreaga populație a Transilvaniei) sunt puși între paranteze, socotiți locuitori de mâna a doua, buni de muncă, de plătit dări și de făcut armată, „răbdați” atât timp „cât avea să dureze bunul plac al principilor și al cetățenilor” (*usque ad beneplacitum principum et regnicolarum*). Prevederile de acest fel sunt reiterate în „constituțiile” Transilvaniei, aprobate în secolul al XVII-lea și numite *Approbatae* (1653) și *Compilatae* (1669) *Constitutiones*. În aceste vitrege condiții, nu este de mirare că românii au rămas săraci lipiți pământului, neinstruiți, modești și răzvrățiți. Alinarea erau biserica și slujitorii ei. Mângâierea preotului, icoana, prin forța reprezentării și a imaginii, lumânările, pomenile, cultul morților, posturile și sărbătorile – văzute de unii străini ca „eresuri” (mai ales în epoca Reformei protestante) – școala satului, animată de preotul învățător, devenit „apostol al neamului”, munca, de la „pornirea plugurilor” până la strânsul roadelor, făureau toate un adevărat univers pentru români. Sănătatea omului și a comunității, de la naștere și copilărie până la bătrânețe, era vegheată și ocrotită prin biserică și cu biserica. În condițiile stabilirii de reguli severe, în urma cărora numai cei dăruți de rege cu privilegii scrise puteau să fie proprietari de pământuri și numai catolicii puteau să fie nobili, românii (stăpânitori cutumiari și ortodocși) au rămas fără elită social-politică recunoscută. Prin urmare, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, românii nu au mai fost în Transilvania parte alcătuitoare de stat (nu au mai fost admiși la conducerea colegială a țării). Singurii lor conducători, spirituali și laici deopotrivă, au rămas preoții și călugării.

În consecință, atunci când s-a declanșat mișcarea de emancipare națională modernă din Transilvania, în secolul al XVIII-lea, românii nu aveau o elită politică de nivel înalt, care să fie recunoscută de stat.

Mica nobilime rămasă românească putea acționa doar la nivelul satelor în care-și trăia viața modestă și precară, lipsită de bunuri materiale substanțiale. Românii de atunci, din preajma anilor 1700, erau în proporție de peste 95% țărani cultivatori și păstori, de credință răsăriteană (ortodoxă), cu o biserică „tolerată” (adică răbdată să funcționeze neoficial ori semioficial), asaltată de calvinism, credința cea mai puternică din Transilvania vremii, fiindcă era credința majorității nobilimii ungare. Tendința de calvinizare a bisericii românilor era așa de puternică, încât mulți dintre ierarhi, protopopi, preoți și călugări se întrebau cum vor mai putea ține „turma” unită în conformitate cu tradiția consacrată a Răsăritului. O parte din nobilimea românească – mai ales cea care fusese presată să treacă (uneori doar formal) la catolicism –, ca și unele sate românești din subordinea acestei pături nobiliare, era aproape desprinsă de ortodoxie prin varii amăgiri, presiuni și amenințări. Iar calvinizarea săpa la temelia cutumei noastre, a „legii românești”, a specificului organizării credinței și bisericii. Obiceiurile noastre erau declarate „eresuri”, icoanele, lumânările, posturile, cultul morților, sărbătorile, calendarul bisericesc, pricesnele, colindele erau pe cale să fie îndepărtate, fiind condamnate ca „necanonice”, „înapoiate” și „rușinoase”. Or, îndepărtarea românilor de credința consacrată, de cutumele lor bisericești, de rânduiala venită din strămoși însemna frângerea identității etnice, a specificului lor ca popor distinct. Pe acest fond descurajant și primejdios, dezvoltat în tot secolul al XVII-lea – când în fruntea Transilvaniei s-au aflat aproape numai principii calvini maghiari – apare propunerea noii stăpâniri habsburgice de atragere a românilor ardeleni la catolicism. Atragerea aceasta era însă diplomatic gândită și îndelung cumpănită. Ea venea pe fondul presiunilor de calvinizare și promitea două lucruri extrem de importante: salvarea specificului răsăritean (bizantin) al credinței românilor, pe de o parte și ridicarea românilor la rang de națiune recunoscută în Transilvania, alături de vechile națiuni ale maghiarilor, sașilor și secuilor, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, românii ardeleni aveau, pentru prima oară în istorie, perspectiva de a deveni egalii celorlalte grupuri etnice și con-

fesionale din țara lor. Prin unirea aceasta religioasă – cum i s-a spus – românii își păstrau ritul lor bizantin, calendarul, sărbătorile și toate cutumele periclitate anterior de calvini, urmând să recunoască doar patru elemente care să-i apropie de catolicism. Dintre toate aceste elemente („puncte”), cel mai important era acceptarea autorității supreme a papei de la Roma. Noua biserică – în fapt, hibridă – s-a chemat „greco-catolică”, adică ortodoxo-catolică, fiindcă, în această sintagmă, termenul de „grec” are înțeles confesional și nu etnic. Vreme de șase decenii (1700–1761), românii ardeleni nu au avut altă ierarhie religioasă decât pe aceea a Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică), deși se știe bine că succesul unirii religioase nu era decât parțial. Nereușita actului are o explicație destul de simplă: Casa de Austria, contracarată în acțiunile sale de națiunile tradiționale recunoscute ale Transilvaniei și de confesiunile lor (mai ales de maghiarii calvini) și de rezistența românilor din anumite regiuni, nu și-a îndeplinit promisiunile, adică nu i-a putut ridica pe români la egalitate cu celelalte grupuri menționate din Transilvania. În consecință, rezistența ortodoxiei și-a vădit rezultatele, iar la 1761 autoritățile au acceptat refacerea ierarhiei ortodoxe, dar nu la rang de mitropolie (cum fusese anterior), ci doar la rang de episcopie. Sediul acesteia ar fi trebuit să fie în Șcheii Brașovului, dar a fost, până la urmă, la Rășinari și apoi la Sibiu. Astfel, de la 1761 încolo, românii transilvăneni au avut două biserici naționale, care i-au ghidat în lupta lor de emancipare. De altfel, încă înainte de refacerea ierarhiei ortodoxe, se prefigura această cale a unității națiunii peste deosebirile confesionale, din moment ce episcopul Ioan Inochentie Micu amenința, la 1744, cu ruperea unirii și revenirea la ortodoxie, convocând un sinod, la care ar fi urmat să vină reprezentanții tuturor românilor, uniți și neuniți. Se prefigura un adevărat for comun panromânesc, ceea ce stăpânirea nu a putut răbda. Mișcarea *Supplex*-urilor, inițiată tot de Inochentie, a fost continuată de românii transilvăneni până la 1848 și chiar ulterior, modificând doar numele petițiilor. Cel mai important memoriu – *Supplex Libellus Valachorum* din 1791 – este semnat de către ambii episcopi ai românilor, anume Ioan

Bob (greco-catolic) și Gherasim Adamovici (ortodox). La Revoluția de la 1848–1849, copreședinți ai Adunării de la Blaj (din 3–5/15–17 mai) au fost ierarhii români ai aceluiași biserici: Andrei Șaguna (ortodox) și Ioan Lemeni (greco-catolic). Pe bună dreptate, în poezia compusă atunci de Andrei Mureșanu („Un răsunet”), un vers exprimă această realitate a conducerii mulțimilor de către cler: „Preoți cu crucea-n mână, căci oastea e creștină”. Biserica a unit intelectualitatea (elita) cu plebea (poporul) într-un singur șuvoi. La fel s-a întâmplat și la Memorandum (1892–1894), iar la Alba Iulia, la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918, în frunte erau Miron Cristea și Iuliu Hossu, cel dintâi având să fie primul patriarh român, iar al doilea primul cardinal român din istorie.

Prin urmare, exprimăm o realitate evidentă când spunem că glasul bisericii a răsunat și răsună mereu la noi în Cetate, adică pe pământul României. Cum s-a văzut, biserica a fost în fruntea românilor în toate marile momente ale luptei de emancipare națională și ale construirii statului național român, de la *Supplex Libellus Valachorum* (secolul al XVIII-lea), trecând prin 1848–1849 și prin Memorandum (1892–1894) și ajungând până la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918. Gândind acum la unitatea românească de-a lungul timpului, nu ne-o putem explica fără aportul credinței și al bisericii. De aceea, la o sută de ani trecuți de la Marea Unire, se cuvine să aducem un prinos bisericii, adică lumii noastre, universului credinței noastre, martirilor luptători și mărturisitori. Biserica, începând cu verbul Domnului răspândit în limba latină, stă la temelia poporului român, a națiunii și a statului național numit România.

Bibliografie

- Cassirer, Ernst, *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton, 1992;
 Duțu, Alexandru, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700–1821) Studii și texte*, București, 1968;
 Georgescu, Vlad, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române (1750–1831)*, București, 1972;

- Hazard, Paul, *Gândirea europeană în secolul al XVIII-lea. De la Montequieu la Lessing*, în românește de Viorel Grecu, București, 1981;
- Lungu, Ion, *Școala Ardeleană. Mișcare ideologică și națională iluministă*, București, 1978; Mârza, Iacob, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, 1987;
- Outram, Dorinda, *The Enlightenment*, Cambridge, 1995;
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 1992;
- Pâclișanu, Zenovie, *Istoria Bisericii Române Unite*, ediție de I. Timbuș, Târgu-Lăpuș, 2006;
- Pop. Ioan-Aurel, „*Din mâinile valahilor schismatici...*”. *Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XVI)*, ediția a II-a, revăzută, adăugită și ilustrată, Cluj-Napoca, 2017;
- Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, 2016;
- Prodan, D., *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, ediție nouă, cu adăugiri și precizări, București, 1984;
- Teodor, Pompiliu, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, 1970;
- Teodor, Pompiliu, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, 1984;
- Teodor, Pompiliu, *Sub semnul luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca, 2000;
- Sigmirean, Cornel, Corina Teodor (coord.), *Petru Maior și iluminismul Europei Centrale*, Târgu-Mureș, 2011;
- Turczynski, Emanuel, *De la iluminism la liberalismul timpuriu. Vocile politice și revendicările lor în spațiul românesc*, traducere de Irina Cristescu, București, 2000.

Dumnezeu și patria

ÎPS ANDREI ANDREICUȚ*

Mântuitorul S-a întrupat, a pățimit, a înviat, a întemeiat Biserica tocmai pentru unitatea și mântuirea omenirii dezbinată și căzută. A venit ca din toți să facă „o turmă și un păstor”. Atunci când S-a născut, oștile cerești cântau: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoie” (Luca 2, 14). Iar în biserica primară domnea o atmosferă de armonie pe care tot Sfântul Luca o descrie: „Toți cei ce credeau erau laolaltă și aveau toate de obște. Și își vindeau bunurile și averile și le împărțeau tuturor, după cum avea nevoie fiecare. Și în fiecare zi stăruiau într-un cuget în templu și, frângând pâinea în casă, luau împreună hrana întru bucurie și întru curățenia inimii” (Fapte 2, 44–46).

Din nefericire, unitatea și armonia de la început n-au rămas pentru totdeauna. Suntem și noi ispitiți să-L întrebăm pe Mântuitorul, ca slugile din Evanghelie: „Doamne, n-ai semănat tu, oare, sămânță bună în țarina ta? De unde dar are neghină?” (Matei, 13–27). Știm ce a răspuns Domnul Hristos: „Dușmanul care a semănat-o este diavolul” (Matei, 13–29). Cuvântul diavol vine din greacă și înseamnă „învrăjbitor, calomniator, ispitor: spiritul rău care dezbină pe om de Dumnezeu și care inspiră ură, perfidie și minciună între oameni.”¹

Părintele Toma Chiricuță are o meditație profundă, referitoare la unitatea creștină². În duh vede staulul din Betleem cu ieslea sfântă. În

* ÎPS Andrei Andreicuț, Arhiepiscopul Vadului Feleacului și Clujului și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului.

¹ Pr. Prof. Dr. Ioan Bria, Dicționarul de Teologie Ortodoxă, EIBMBOR, București, 1981, p. 127.

² Revista „Fântâna Darurilor”, *Același Staul, dar nu aceeași închinători*, București, 1933, p.385.

iesle Pruncul Mântuitor. Alături Maica Domnului, Dreptul Iosif și boul cu asinul care-i făceau căldură. Sosesc la iesle îngerii, păstorii din Betleem, magii din Răsărit, toți cu darurile lor. Pruncul Sfânt îi privește cu tandrețe și cu drag, învăluindu-i într-o privire plină de iubire. „Din toată ființa Lui, din gest și din privire, se desprinde peste toți o mare și luminoasă bucurie; bucuria că El recunoaște și primește întru totul închinăciunea lor”.³

Dar iată că imaginea se schimbă. Au trecut deja două mii de ani. Creștinii sunt mulți și, din păcate dezbinați. Nu mai încap toți în staulul din Betleem. Își trimit doar reprezentanții; un reprezentant catolicii, un alt reprezentant ortodocșii și, în sfârșit, un reprezentant protestanții și neoprotestanții. Darurile pe care le aduc sunt foarte bogate. I le prezintă Pruncului. Pruncul Mântuitor însă, îi privește trist, lăsându-i în nedumerire. Oare n-au adus ei daruri mai scumpe ca cei din timpul nașterii Sale? Nu I s-au închinat cu toată pioșenia și, atunci de ce nu le primește închinarea? Răspunsul este direct – cei de atunci erau „înfrățiți prin iubire. Acesta este lucrul cel mare și absolut esențial, care lipsește creștinătății de azi. ce vine să se prosterne înaintea Pruncului din staulul sfânt: dragostea”⁴.

Efortul de refacere a unității Bisericii Creștine este în consens cu dorința Mântuitorului exprimată în marea Rugăciune Arhierescă, în care Îi cere Tatălui: „Ca toți să fie una, după cum Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa și aceștia în Noi să fie una, ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis” (Ioan, 17, 21).

Noi ortodocșii suntem conștienți că moștenim credința cea adevărată, dar acest lucru nu ne poate motiva să ne închidem într-un ghetou și să nu ne intereseze ce se întâmplă cu restul lumii. De altfel Mântuitorul, îi poruncește Bisericii să fie misionară: „Mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura!” (Marcu, 16–15).

³ Ibidem

⁴ Ibidem, p. 286

Numai dialogând cu celelalte confesiuni creștine, le vom putea lămuri că ortodoxia ne oferă calea mântuirii.

De aceea ne aflăm azi aici, alături de dumneavoastră pentru a dialoga, căci dialogul ecumenic slujește cauza refacerii unității tuturor creștinilor. Dar trebuie să știți că așa cum spunea Părintele Profesor Dumitru Popescu, „reconcilierea creștină nu este o ideologie sau o filosofie, ci este o persoană, și nu orice persoană, ci o persoană divino-umană, persoana lui Isus Hristos”.⁵

Pe măsură ce oamenii despărțiți de Biserică, se apropie de Hristos, se apropie de Biserică. E drept că și modul în care oamenii Îl înțeleg pe Hristos poate fi diferit. Ne ajută însă Sfânta Scriptură să-L înțelegem așa cum este: „Acesta este chipul lui Dumnezeu celui nevăzut, mai întâi născut decât toată făptura. Pentru că întru El au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie începătorii, fie stăpânii. Toate s-au făcut prin El și pentru El. El este mai înainte decât toate și toate prin El sunt așezate. Și El este capul trupului al Bisericii; El este începutul, întâiul născut din morți, ca să fie El Cel dintâi întru toate. Căci în El a binevoit Dumnezeu să sălășluiască toată plinirea. Și printr-Însul toate cu Sine să le împace, fie cele de pe pământ, fie cele din ceruri, făcând pace prin El, prin sângele crucii Sale” (Coloseni 1, 15–20).

În România, pe lângă Biserica Ortodoxă există celelalte confesiuni istorice, Biserica Catolică și Bisericele Protestante, iar, în vremurile mai noi, confesiunile neoprotestante. Din păcate, mai ales confesiunile neoprotestante au râvna de a-și câștiga adepți dintre ortodocși. Dacă s-ar ocupa de convertirea necredincioșilor sau ateilor, încă ar fi de înțeles demersul lor, dar așa? Și apoi să nu mai pomenim de valul secularizant.

Marele teolog Teodor M. Popescu scoate în evidență atitudinea Bisericii Ortodoxe în fața acestei situații: „Biserica Ortodoxă nu caută

⁵ Dumitru Popescu, *Ortodoxie și Contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, p. 49.

să impună nimănui autoritatea, ea nu cere nimănui puterea, ea cere tuturor unire în credință, de unii schimbată, de alții uitată. Ea nu cere nimănui nimic, nici măcar să sufere cu ea și pentru ea; ea oferă tuturor credința sa, încercată în foc, credința de altădată a tuturor, ea nu dorește să poruncească nimănui și să umilească nici un creștin; ea dorește să-i poată auzi pe toți, zicând ca vechii creștini: să ne iubim unii pe alții ca într-un gând, să mărturisim pe Tatăl, pe Fiul și pe Duhul Sfânt”.⁶

*
* *

În ce privește unitatea pe tărâm național, aș vrea să spun că anul 1918 a fost un an astral, în care Dumnezeu ne-a dăruit ceea ce era greu de sperat: ne-a dăruit șansa ca toți românii să fim împreună. Credem că această unitate politică a fost precedată de unitatea noastră spirituală care, i-a făcut pe marii bărbați ai neamului să lupte cu tenacitate pentru a-și vedea visul împlinit. „Avem un vis neîmplinit, / Copil al suferinții / De jalea lui ne-au răposat / Și moșii și părinții ...”, scria Octavian Goga în anul 1906.

Unii au plecat în eternitate fără a-și vedea, dar l-au profeșit cu toată ființa lor. Îată ce scria Ion Luca Caragiale în anul 1898: „Doamne, dacă mie nu mi-e dat să intru în pământul făgăduinței, să aud trâmbițele cântând, și să văd zidurile Ierihonului, surpându-se în fața soarelui ce s-a oprit în cale din porunca Ta, fă-mă s-adorm pe drum cu speranța că aceea ce nu mi-a fost dat mie, fiilor mei le va fi dat”.⁷

Ion Luca Caragiale n-a ajuns în pământul făgăduinței și n-a ajuns nici prietenul său George Coșbuc, ci a trăit până aproape de „momentul astral”. Alții din elita intelectuală, care s-au implicat în pregătirea mareului eveniment și l-au trăit, au dat glas sentimentelor ce i-a covârșit. Iată rugăciunea episcopului Miron Cristea, viitorul patriarh, rostită pe Platoul

⁶ Teodor M. Popescu, *Biserica mărturisitoare*, Editura Credința Noastră, București, 1995.

⁷ Ion Luca Caragiale, *Nimic fără Dumnezeu*, Editura Anastasia, București, 1997, p. 48.

Romanilor: „Doamne, Dumnezeul nostru, Tu ai văzut strămtorarea părinților noștri și ai auzit strigarea lor, căci se făcuseră ei ca floarea în brumă, și plecat spre pulbere era sufletul lor, și trupul lor lipit de pământ. Tu ai împlinit cu noi ceea ce ai făgăduit de mult: sfărâma-voi jugul de pe tine și voi rupe legăturile tale, lărgi-voi hotarele tale, aduna-vă-voi dintre popoare și vă voi strânge din țările unde sunteți împrăștiați”⁸.

Pentru făurirea României Mari au fost necesare jertfe, pentru libertate au murit în anul 1989 mai ales oameni tineri, iar noi ar fi bine să nu le înșelăm așteptările. Este adevărat că reforma economică se înfăptuiește cu atâta greutate, că foarte mulți tineri care nu s-au putut realiza în țară au plecat în străinătate. Iar noi considerăm că pentru rezolvarea tuturor lucrurilor e nevoie mai întâi de o reaşezare spirituală a oamenilor. Iar pentru această reaşezare spirituală, în Biserică avem nevoie de suflete de apostoli, iar în viața politică de genii de moralitate, care să mărturisească dimpreună cu Avram Iancu „Unicul dar al vieții mele este să văd națiunea fericită”.

Iar creștini fiind, dorim ca toate popoarele să fie fericite. Ori, Cel ce-i unește pe oameni și le aduce liniște sufletului este Hristos. De aceea sunt actuale cuvintele lui Simion Mehedinți: „O educație creștină a tineretului din fiecare țară va face să înceteze toate ereziile și toate dezbinările care au dărmat tulburat în chip atât de rușinos primii două mii de ani ai erei creștine. Generațiile viitoare vor privi cu mirare, și poate cu silă la felul cum am târât prin gunoi până acum Noul Așezământ cuprins în Evanghelie. Cu toată civilizația și cultura adunate până acum, omenirea este încă nu numai minoră, dar de-a dreptul în băiguielele prunciei. Oameni fiind, am greșit și greșim și azi în chipul cel mai vinovat. Dar un lucru începe a fi tot mai vădit: în fața idealului ne simțim deopotrivă îndreptățiți să tindem către liman, având o singură orientare: Legea cea nouă adusă de Iisus.”⁹

⁸ Ilie Șandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Târgu-Mureș, 1998, p. 111.

⁹ Simion Mehedinți, *Creștinismul românesc*, București, 1995, p. 180.

Contribuția Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, la pregătirea și desăvârșirea Actului Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918

PS FLORENTIN CRIHĂLMEANU*

1. Introducere

Unirea românilor ortodocși din Transilvania cu Biserica Romei, pe baza principiilor unanim acceptate la conciliul unificator de la Ferrara–Florența (1438–1439), reprezintă un pas important în afirmarea dorinței de a păstra propria tradiție liturgico-spirituală, dar și de regăsire a rădăcinilor identității latine. De asemenea, unirea în diversitate cu Biserica catolică permite solicitarea unor drepturi eclesiastice și sociale necesare și legitime pentru populația majoritară din teritoriul Transilvaniei. Drepturile promise prin două diplome imperiale de către Suveranul vienez Leopold¹ nu sunt acordate *de facto*. Paradoxal, tocmai neacordarea acestor privilegii va constitui, prin perseverența ierarhilor, platforma de revendicări ulterioare, care se va transforma într-o adevărată campanie epistolară, prin memorii și supplex-uri, ce vor porni lupta pentru emancipare națională și recunoașterea ca națiune egală în drepturi cu celelalte națiuni din Transilvania.

În decursul istoriei sale tricenare Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică (BRU), a contribuit la prefigurarea și pregătirea

* PS Florentin Crihălmeanu, Episcopul Eparhiei greco-catolice de Cluj-Gherla, e-mail: florentin@bru.ro

¹ Prin cele două diplome împărătești datele 1699 și 1701, se garanta egalitatea românilor cu națiunile și religiile recunoscute în imperiu. Cf. *Istoria Transilvaniei*, p. 175.

drumului spre Marea Unire de la 1918 prin formarea umană, spirituală și culturală a tinerelor generații de transilvăneni (indiferent de profesiune), la lumina autenticelor valori creștine, a iubirii de Biserică și de Neam. Aceștia, în parte clerici, în parte laici, au aprins flacăra conștiinței de neam și a dezideratului unității naționale, iar, ulterior, alte generații au preluat ștafeta luptei pentru dobândirea dreptului la autonomie și autodeterminare, până la realizarea idealului unității românilor într-un stat unitar autonom și independent.

În peisajul social al Principatului Transilvaniei, Biserica Unită a avut o influență decisivă la afirmarea, evoluția și cristalizarea sintagmei de *natio romena*, pentru populațiile românești majoritare în zonă². În timp sintagma a evoluat, s-a răspândit în popor prin Biserică, școală și documente oficiale ajungând să genereze o adevărată conștiință de apartenență la același neam, cu același origini și aceeași limbă.

Ca urmare, rădăcinile formării conștiinței naționale a poporului român din Transilvania, într-un cadru organizat, la nivelul unor structuri de masă, publice și interconfesionale, trebuie căutate, mai întâi, în „pământul sfânt al Blajului”.

2. „Lecțiunea” Episcopului vizionar Inochentie Micu Klein

Afirmarea drepturilor „națiunii valahe din Transilvania”, în secolul al XVIII-lea, începe cu „lecțiunea” oferită de Episcopul clarvăzător Ioan

² În documente oficiale sintagma utilizată era la început „*plebs valahica*”, devenită „*gens valahica*”, iar ulterior „*natio valahica*”, în sec. XVIII, pentru a ajunge în final la „*natio romena*”, în sec. XIX. Românii, încă din Evul Mediu, au avut, în general, două apelative. Unul dat lor de către străini, dar necunoscut și neutilizat de ei înșiși, numele de *vlah*, *valah*, *voloch*, *olah*, etc., iar al doilea este cel de *rumân/român*. Nu există nici un izvor care să arate că românii și-ar fi spus dintru început *valahi*, termenul respectiv intrând în limba română curentă foarte târziu, de regulă ca neologism. Cf. Ioan-Aurel Pop, *Istoria și semnificația numelor de român/valah și România/Valahia*, Discurs de recepție.

Inochentie Micu Klein (1692–1768), călugăr al OSBM³, care în perioada studiilor sale descoperă că acele populații care se aflau la est și la sud de Carpați sunt „de aceeași gintă”, cu cei din Transilvania⁴ și, apoi, devenind „episcopul românilor ardeleni”⁵, militează pe plan politic și ecleziastic pentru drepturile românilor transilvăneni⁶, având conștiința limpede că **luptă pentru drepturile unei națiuni și nu doar a unei Biserici**. Revendicările sale adresate autorităților locale și imperiale, prin viu grai – în dietă sau în audiențe la Viena, prin memorii și petiții, devin platforma unui adevărat program politic de emancipare națională a românilor ardeleni. Calea dezvoltării conștiinței naționale este continuată

³ Abrevierea sintagmei Ordinul Sfântului Vasile cel Mare.

⁴ Programul ideologic al marelui arhiereu Ioan Inochentie Micu Klein, se inspiră din lecturarea a două opere semnificative: lucrarea Cardinalului Nicolaus Olahus (1493–1568), *Hungaria* și opera Domnitorului Moldovei Dimitrie Cantemir (1673–1723), *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Olahus menționează explicit în opera sa că toți românii din Transilvania, Moldova și Țara Românească vorbesc aceeași limbă, fiind încredințați că sunt urmașii coloniștilor romani. Lucrarea lui Cantemir reia aceste idei de unitate a neamului și a limbii la românii de dinceace și dincolo de Carpați. Cf. Ovidiu Calborean, *Pe urmele românilor ardeleni din comuna Sadu*, Sibiu 2015, p.25–26.

⁵ „*Episcopus nationis Valachicae in Transylvania*”, Cf. Augustin Bunea, *Din istoria românilor, Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728–1751)*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2012, p. 28.

⁶ Revendicările episcopului se fondează pe prevederile favorabile clerului și poporului prevăzute în cea de-a doua Diplomă leopoldină din 1701. Treptat, arhiereul transformă acest protest într-o adevărată armă de luptă pentru drepturile întregului popor român din Transilvania, ajungând chiar la solicitarea recunoașterii românilor ca o națiune aparte, a patra ca națiune politică, egală în drepturi cu celelalte trei (în vremea aceea în principat erau recunoscute trei națiuni: ungurii, secuii, sașii și patru religii: catolică, luterană, reformată și unitariană). De fapt, ierarhul cerea o ameliorarea generală, pentru toate categoriile sociale ale poporului său oprimat, din partea celor trei națiuni constituționale, nu numai prin asuprire religioasă, dar și prin asuprirea națională. Episcopul ardelenilor își întemeia solicitările și pe argumente istorice, arătând că: românii întrec prin numărul lor oricare dintre cele trei națiuni, conlocuitoare; ei poartă mai multe sarcini publice decât celelalte națiuni; românii sunt cei mai vechi locuitori ai țării, care trăiesc aici din epoca împăratului Traian. Astfel, datorită Episcopului Inochentie prioritatea, romanitatea și continuitatea poporului român pe pământul său se transformă și ele din noțiuni istorice în mijloace de luptă politice, puse în slujba promovării emancipării naționale. Cf. Francisc Pall, *Inochentie Micu-Klein, Exilul la Roma, 1745–1768*, vol. I, Ed. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1997, p. 7–8.

de Episcopul Petru Pavel Aron (1709–1764)⁷, călugăr al OSBM, care înțelege că lupta pentru afirmarea ca națiune nu se poate duce doar pe plan politic și ecleziastic, ci este nevoie de formarea unei elite intelectuale, care să sprijine cultural acest demers, să învețe și să călăuzească masele populare. În acest sens, la 11 octombrie 1754, (împlinind visul ilustrului său predecesor), Arhiereul Petru Pavel Aron deschide Școlile Blajului, ce reprezintă prima formă organizată de școlarizare publică și gratuită din Transilvania, în limba română, deschisă pentru tineri de orice confesiune⁸. Aceste instituții s-au dovedit în timp adevărate „fântâni ale darurilor”⁹, constituind „**actul de naștere al învățământului românesc modern**” (cf. Ion Buzăși).

3. Școala ardeleană, deschidere spre universalitate

Consecința imediată a acestui important act cultural este afirmarea curentului spiritual, iluminist, cu un profund caracter social-național, numit „Școala Ardeleană”, care își va alege ca motto sintagma *Virtus*

⁷ În perioada 1740–1744, studiază la Roma la Institutul *De Propaganda Fide* și dobândește titlul de doctor în Teologie.

⁸ Existau școli mănăstirești și bisericești în zona Maramureșului (Perii Maramureșului și Ieud), acestea erau însă cu un număr restrâns de elevi, din categorii sociale privilegiate. Prima școală cu predare în limba română (din sec XVI-lea), de pe întregul spațiu locuit de români a fost cea din Șchei, Brașov, pe lângă biserica Sf. Nicolae, cf. *Istoria Transilvaniei*, p.130.

⁹ Cf. Petru Pavel Aron, Circulara de întemeiere a Școlilor Blajului din 11.10.1754. La această dată se deschid: Școala de obște, Școala latinească și Școala de preoție. Cu cca. 500 de elevi în 1760, care învățau în latină, germană și maghiară, era singura instituție de învățământ mediu românesc din Transilvania, cf. *Istoria Transilvaniei*, p.185. La Blaj, se afla o bibliotecă și o tipografie. Este cea mai importantă tipografie din acea perioadă de timp, la care se tipărește prima sinteză teologică greco-catolică, în limba română, cu caractere slavone, opusculul intitulat „*Floarea adevărului*”, scrisă de Petru Pavel Aron, la 1750. De asemenea, la aceeași tipografie se imprimă și cea mai importantă lucrare pentru românii transilvăneni: Biblia lui Samuil Micu, la 1795. Precizăm că primul tipograf român cunoscut, până în prezent, este Filip Moldoveanu, care în 1544 tipărea la Sibiu cel mai vechi text în limba română *Catehismul românesc*. „Întemeietorul limbii române literare”, este considerat în sec XVI, Diaconul Coresi, cf. *Istoria Transilvaniei*, p.133.

*romana rediviva*¹⁰. Corifeii ei, (majoritatea călugări OSBM), Samuil Micu (1745–1806), Gheorghe Șincai (1754–1816), Petru Maior (1761–1821), Ion Budai-Deleanu (1760–1820), absolvenți ai Școlilor Blajului, reînforși de la studiile urmate în marile centre universitare europene catolice (Roma și Viena), **redescoperă latinitatea poporului român, originea latină a limbii române și continuitatea existenței românilor la nordul Dunării**. Acestea constituie cele trei argumente care vor defini principalele linii de cercetare și apoi afirmare a conceptului de „națiune” aplicat românilor transilvăneni. Prin remarcabilele lor lucrări¹¹, de pionierat în domeniul istoriei românilor, al filologiei limbii române, al istoriei BRU și al științelor, ei continuă și aprofundează opera de formare umană, spirituală și culturală, în cadrul Școlilor Blajului, îngemănând catedra cu amvonul și punându-le împreună în slujba intereselor Bisericii și a Națiunii Române, pe trei direcții principale: lupta pentru drepturi naționale, pentru limba și credința străbună și pentru unirea românilor într-o singură țară.

Astfel, ideile episcopului vizionar Micu Klein referitoare la comunitățile de dincolo de Carpați, sunt reafirmate și demonstrate, devenind fundamentul luptei pentru unitatea națională, pentru dreptul la independență și autonomie.

Liniile de gândire ale primei generații a Școlii Ardelene se concretizează prin redactarea unor memorii adresate împăratului de la Viena, în care se prezintă idealurile românilor transilvăneni. Astfel

¹⁰ În traducere din lb. latină, „virtutea romană reînviată” (să reînvie virtutea romană!).

¹¹ *Istoria și lucrările și întâmplările românilor* – Samuil Micu – 1805; *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* – Gheorghe Șincai și Samuil Micu – 1780, prima gramatică românească tipărită și prima cu litere latine; *Lexiconul de la Buda* – Samuil Micu ș.a. – 1825, primul dicționar „românesc–latinesc–unguresc–nemțesc”; *Biblia, adecă dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noae* – Samuil Micu – 1793–1795, „Mama Bibliilor românești”, după Eugen Munteanu; *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* – Petru Maior – 1812, afirmă proveniența limbii române din latina populară; *Istoria Bisericii românilor atât a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre* – Petru Maior – 1813; *Hronica românilor și a mai multor neamuri; Abecedarul; Gramatica; Catehismul* – Gheorghe Șincai; *Țiganiada sau Tabăra jiganilor* – Ioan Budai-Deleanu – 1877, „adevăratul poet al latiniștilor”, afirma George Călinescu, ș.a.

documentul de importanță crucială pentru românii din Transilvania, redactat în timpul episcopului Ioan Bob (1739–1830), *Supplex Libellus Valachorum* (1791), este conceput pe baza orientărilor prestabilite de călugărul Inocențiu Micu Klein.

4. A doua generație a Școlii Ardelene

La începutul sec. al XIX-lea se afirmă o nouă generație de mari personalități de înaltă cultură, între care Simion Bărnuțiu (1808–1864)¹²; George Barițiu (1812–1893)¹³; Andrei Mureșanu (1816–1863)¹⁴; Timotei Cipariu (1805–1887)¹⁵, August Treboniu Laurian (1810–1881)¹⁶; Alexandru Papiu Ilarian (1827–1877)¹⁷, care preluând

¹² Gânditor, istoric și om politic, vice președinte al Adunării Naționale din 3/15 mai 1848 de la Blaj.

¹³ Istoric, ziarist, om politic, profesor la Blaj, unul dintre Corifeii revoluției de la 1848; membru fondator al „ASTRA” și o perioadă de timp președinte al acesteia, membru fondator al „Societății Academice Române” în 1866, și timp de un an președinte al Academiei Române; a fost considerat întemeietorul presei românești din Transilvania: „Gazeta de Transilvania” – 1838; „Foaie pentru minte, inimă și literatură” – 1838; „Transilvania” – 1868.

¹⁴ Autorul nemuritorului „Răsunset”, imnul Deșteptării naționale, era o personalitate enciclopedică.

¹⁵ Teolog, filolog, profesor și director al gimnaziului blăjean, canonic cu o vastă cultură (cunoștea 12 limbi clasice și moderne), personalitate marcantă a culturii românești, a fost membru fondator și președinte al „ASTRA” (1877–1887), membru fondator și vice președinte al Academiei Române; supranumit „părintele filologiei române”; traduce Biblia din limba ebraică. A fost unul dintre cei mai erudiți transilvăneni ai vremii sale, poseda una dintre cele mai bogate biblioteci particulare din Transilvania, cea mai mare parte a documentelor aflate astăzi în colecția de orientalistică a Bibliotecii Academiei clujene, (198 de manuscrise), provine din biblioteca ilustrului teolog, filolog și lingvist al Blajului. A fost unul dintre pionierii ziaristicii românești din Transilvania.

¹⁶ Filolog, istoric, publicist și om politic, unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848 din Transilvania, a fost între membrii fondatori ai Academiei Române (2 iunie 1867), secretar general și președinte al Societății Academice Române și președinte al Secțiunii Literare (1867–1876).

¹⁷ Jurist, istoric, lingvist, ministru de Justiție în Guvernul Kogălniceanu (1863–1864), unul din principalii organizatori ai revoluției de la 1848, membru titular al Academiei Române din anul 1868.

liniile de gândire ale dascălilor și formatorilor lor, continuă lupta acestora pe plan cultural, spiritual și social-național, ca o „a doua generație a Școlii Ardelene”, fiind considerați printre artizanii Adunărilor Naționale din aprilie, mai și septembrie 1848 de la Blaj¹⁸. Acolo, pe Câmpia Libertății, la umbra Catedralei lui Inochentie Micu Klein, poporul a dat glas dorinței de veacuri a înfăptuirii unității naționale¹⁹, prin memorabilele cuvinte: *Vrem să ne unim cu țara!*

După Revoluția de la 1848, situația dificilă din Transilvania determină elitele intelectuale să revină la tactica petițiilor adresate Vienei²⁰.

5. Întemeierea Mitropoliei Blajului, recunoaștere și integrare europeană

În cadrul revendicărilor Revoluției din 1848 se afirmă și dezideratul independenței jurisdicționale a bisericilor românești și al restaurării mitropoliei naționale autonome cu ierarhie proprie.

La sfârșitul anului 1850, Împăratul Francisc Iosif I decide reactivarea Mitropoliei unite de Alba Iulia și înființarea a două eparhii

¹⁸ La Blaj s-au desfășurat în 1848 trei importante adunări în lunile: aprilie, mai, septembrie. Adunarea din 3/15 mai a adoptat programul Revoluției Române, intitulat *Petițiunea națională*, prin care se solicita independența națiunii române, egalitatea în drepturi cu celelalte națiuni din Transilvania, desființarea iobăgiei, învățământ în limba română de toate gradele, etc. Adunarea din septembrie 1848 reafirmă programul revoluționar din mai, respinge anexarea Transilvaniei la Ungaria și cere autonomia provinciei. Elita românească se îndreaptă spre o posibilă alianță cu Austria. În memoriul redactat la această Adunare Națională se propune ideea constituirii unui stat românesc autonom în cadrul Austriei, prin unirea Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești, cf. *Istoria Transilvaniei*, p. 211–218.

¹⁹ În vremea aceea, se imagina o unire a Transilvaniei, Moldovei și a Țării Românești într-un stat autonom în cadrul Imperiului Austriac.

²⁰ În perioada 1849–1851, au fost înaintate 27 de memorii cu caracter general. Reprezentanții provinciilor românești alcătuiesc o delegație națională care este primită în audiență oficială la împăratul de la Viena. Între revendicările cuprinse în aceste memorii apare și solicitarea delegației bănățene care cere unirea românilor din Austria „într-un singur întreg național”, precum și aceea a episcopului greco-catolic Vasile Erdelyi, care exprima același deziderat al unității naționale, cu argumentul că națiunea română „este din cele mai vechi ale Europei”. Cf. *Istoria Transilvaniei*, p. 269–271.

sufragane, la Lugoj și Gherla. Anul 1853 marchează recunoașterea de către Sfântul Scaun a Mitropoliei de Alba-Iulia și Făgăraș cu sediul la Blaj și întemeierea celor două episcopii, prin trei bule pontificale²¹. Aceste documente promulgate de papa Pius al IX-lea, creionează o frontieră a teritoriilor locuite de români, deja la 26 noiembrie 1853. Între acestea, documentul pontifical de întemeiere a Eparhiei de Cluj-Gherla, vorbește explicit despre „națiunea românilor din Transilvania”²². Cu alte cuvinte, la 1853, Roma intuiește frontierele ce vor fi recunoscute prin actul de la 1918 și menționează printr-un document oficial existența credincioșilor de națiune română în Transilvania, (înainte de Unirea Principatelor de la 24 ianuarie 1859). Acesta este rodul luptei duse pe plan ecleziastic pentru emanciparea BRU de sub jurisdicția primatului Ungariei, pentru recunoașterea europeană și mondială a acesteia și, implicit, a existenței Națiunii Române din Transilvania. Ca urmare începând de la 26 noiembrie 1853 în Anuarele pontificale din întreaga lume vor figura în rândul diecezelor catolice și cele patru eparhii greco-catolice pentru credincioșii națiunii române din Transilvania.

Putem afirma că este o adevărată integrare europeană *avant la lettre*!

6. Unirea Principatelor și Memorandumul de la 1892

Unirea Moldovei cu Țara Românească de la 24 ianuarie 1859 dă un nou impuls și o nouă perspectivă luptei pentru unitatea națională. În Transilvania continuă mișcarea petițională prin efortul conjugat al

²¹ Sunt trei documente pontificale promulgate la aceeași dată, 26 noiembrie 1853: Bula *Ecclesiam Christi*, despre ridicarea Eparhiei de Făgăraș și Alba Iulia la rang de mitropolie, cu sediul la Blaj; Bula *Apostolicum Ministerium*, de întemeiere a Episcopiei de Lugoj, în Banatul Timișan; Bula *Ad Apostolicam Sedem*, de întemeiere a Episcopiei de Gherla, în Principatul Transilvaniei, cf. *File din istoria Eparhiei de Cluj-Gherla*, p. 16–18.

²² Bula pontificală *Ad Apostolicam Sedem*, (trad. *La Scaunul Apostolic*), precizează că se adresează „națiunii românilor locuitori ai Transilvaniei, care mărturisind credința catolică, urmează ritul grec”, cf. *File din istoria Eparhiei de Cluj-Gherla*, p. 18.

ierarhilor celor două Biserici românești, se extinde rețeaua școlară la diferite niveluri și specialități, iar în 1861, se dobândește recunoașterea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei și se constituie ASTRA²³. La 1 aprilie 1866 este înființată „Societatea Literară Română”, care va deveni în 1867 „Societatea Academică Română”, iar în 1879 „Academia Română”²⁴, considerată drept „cea mai înaltă instituțiune de cultură românească” (cf. Iuliu Maniu, 1919).

În cadrul primei instituții academice românești, s-au reunit, în mod fericit, elita intelectualității din Vechiul Regat și cea din provinciile românești²⁵, pentru a realiza uniformizarea scrierii limbii române, dar și a gândirii social-politice, mai înainte de marele act de la 1918. Astfel, cultura a devansat politica, pregătind de fapt calea împlinirii idealului Marii uniri.

În perioada 1866–1919, Biserica Blajului a oferit instituțiilor Academiei Române mari personalități între care: Timotei Cipariu, George

²³ Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și cultura Poporului Român, este aprobată prin rezoluția imperială din 6 septembrie 1861. La conducerea asociației au fost aleși, PS Andrei Șaguna, președinte; Timotei Cipariu, vicepreședinte; George Bariț, secretar. Cf. *Istoria Transilvaniei*, p. 286. ASTRA devine instituția care va permite întâlnirea oficială a elitelor intelectuale transilvane românești, pentru a aborda sub semnul culturii și probleme de interes național și strategii de continuare a luptei de emancipare națională.

²⁴ La 1 aprilie 1866 se aproba de către Locotenența Domnească, Regulamentul pentru formarea „Societății Literare Române”, cu misiunea: „de a statua ortografia limbii române, de a elabora gramatica ei și de a începe și realiza Dicționarul limbii române”. După un an, în 1867, noua instituție se va numi „Societatea Academică Română”, iar din 29 martie 1879 societatea devine „Institutul Național cu denumirea Academia Română, cu sediul în capitala României”. Domeniile de activitate ale noii instituții erau: „cultura limbii și a istoriei naționale, a literelor, a științelor și frumoaselor arte”. Academia Română este cel mai înalt for de știință și de cultură din România. Conform statutului, rolul principal al Academiei constă în cultivarea limbii și literaturii române, stabilirea normelor de ortografie obligatorii ale limbii române, studierea istoriei naționale române și cercetarea în cele mai importante domenii științifice.

²⁵ Trebuie amintit că, la momentul întemeierii „Societății Literare Române”, s-a stabilit prin decret domnesc chiar și numărul de 21 de membri, între care trei aleși din Transilvania. Astfel, la 22 aprilie 1866 au fost numiți prin decret Timotei Cipariu, Gavril Munteanu și George Barițiu. La prima ședință a „Societății Literare Române” s-a ales conducerea: Ion Heliade Rădulescu președinte, Timotei Cipariu vicepreședinte, iar August Treboniu Laurian secretar.

Barițiu, Ion Micu Moldovan (1833–1915), Ion Bianu (1856–1935), Augustin Bunea (1857–1909), Zenovie Pâclișanu (1886–1957),²⁶ ș.a. Dintre iluștrii reprezentanți ai Bisericii greco-catolice a fost ales la președinția „Societății Academice Române” în două mandate (1870–72; 1873–76) August Treboniu Laurian²⁷, iar la președinția Academiei Române George Barițiu²⁸ în 1893 (după 2 luni a trecut la „cele veșnice”) și Ion Bianu în perioada 1929–1932²⁹.

De aceste nume se leagă semnificative contribuții în diferite domenii: istorie, filologie, etnografie și folclor, artă și cultură religioasă, precum și fondarea și organizarea unor semnificative instituții de cultură în diferite localități din țară (Blaj, Brașov, Sibiu și București).

Un alt moment remarcabil în drumul luptei pentru unitatea națională îl reprezintă „Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria” din 1892. Actul reprezintă un protest înaintat Împăratului de către fruntașii Partidului Național Român, printre care vrednicii reprezentanți ai Bisericii Greco-Catolice: Ioan Rațiu (1828–1902; Președinte PNR), Gheorghe Pop de Băsești (1835–1919) și părintele Vasile Lucaciu (1852–1922; vicepreședinti PNR), Teodor Mihali (1855–1934), ș.a.

²⁶ Timotei Cipariu numit în 1866, la 61 de ani, care a activat 21 de ani; George Barițiu numit în 1866, la 54 de ani, a activat 27 de ani; Ion Bianu numit membru corespondent în 1866 și apoi membru activ în 1902 la 46 de ani, a slujit instituția timp de 49 de ani; Ion Micu Moldovan, numit în 1894 la 61 de ani, a activat 21 de ani; Augustin Bunea numit în 1909 la 52 de ani; Zenovie Pâclișanu numit membru corespondent în 1919, la 33 de ani și a activat 38 de ani.

²⁷ Fiul preotului greco-catolic Pavel Trifan din Fofeldea, Sibiu.

²⁸ Fiul preotului greco-catolic Ioan Pop Bariț. Emblema aleasă ca siglă pentru Academia Română și pentru publicațiile sale, a fost propusă de către, absolventul de teologie al Blajului, întemeietorul presei românești din Transilvania, revoluționarul pașoptist George Barițiu.

²⁹ Am putea aminti și alte mari personalități ale Bisericii Române Unite care au fost membri ai Academiei Române: Alexandru Roman (1826–1897), Ovid Densusianu (1873–1938), Iosif Vulcan (1841–1907), George Coșbuc (1866–1918), Ion Agârbiceanu (1882–1963), Iuliu Hațieganu (1885–1959), Liviu Rebreanu (1885–1944), Alexandru Borza (1887–1971), Ion Mușlea (1899–1966), Sigismund Toduță (1908–1991), Mitropolitul Victor Mihaly de Apșa (1841–1918), Mitropolitul Vasile Suci (1873–1935), Card. Iuliu Hossu (1885–1970), ș.a.

Documentul este considerat ca fiind **cel mai important act politic din Transilvania de la sfârșitul secolului al XIX-lea**, elaborat de către fruntașii mișcării de emancipare națională a românilor, având un caracter novator și democratic.

Chiar dacă documentul nu a dus la ameliorarea statutului românilor din Transilvania și unii dintre liderii politici au fost ulterior judecați și condamnați, actul a avut consecințe importante pe planul solidarității naționale și al intensificării luptei pentru recunoașterea națiunii române și a drepturilor ei legitime, în cadrul Imperiului Austro-Ungar. Memorablele au rămas cuvintele tribunului dr. Ioan Rațiu, care de pe banca acuzaților replica ferm: *existența unui popor nu se discută, ci se afirmă!*

Refuzul Memorandului din 1892 din partea autorităților de la Viena și Budapesta, a creat „o undă de șoc” ce a avut ca rezultat Declarația de autodeterminare citită de către Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, moment hotărâtor în pregătirea marelui eveniment de la 1 decembrie 1918. Ajungem astfel în fața celei de-a treia generații de elite intelectuale ce continuă simbolic tradiția Corifeilor Școlii Ardelene și participă nemijlocit la pregătirea și făurirea Actului Marii Uniri de la 1918: Gheorghe Pop de Băsești, Ștefan Cicio Pop (1865–1934), Alexandru Vaida-Voevod (1872–1950), Iuliu Maniu (1873–1953), Teodor Mihali ș.a. Aceștia, împreună cu mari personalități ale clerului ortodox, adevărate elite spirituale și culturale ale intelectualității românești au meritul de a fi înțeles la timpul potrivit **necesitatea modificării arhetipului istoric despre unitatea națională**. Cu alte cuvinte, de la ideea conștiinței naționale a românilor transilvăneni ca o națiune autonomă cu drept la autodeterminare în cadrul Imperiului Austro-Ungar, la aceea a unirii „inter-naționale” a românilor din Transilvania cu frații lor de sânge și de gintă latină de dincolo de arcu carpat, *de la Nistru pân’ la Tisa*, cum scria poetul nostru național Mihai Eminescu, și chiar dincolo de Tisa. Astfel, profeția episcopului vizionar Micu Klein devine realitate.

7. Rolul ierarhilor greco-catolici

Ierarhii greco-catolici începând de la Ioan Inochentie Micu Klein, Ioan Lemeni, Șterca Șuluțiu și până la „episcopii unirii” Valeriu Traian Frentiu (1875–1952), Iuliu Hossu (1885–1970) și Demetriu Radu (1862–1920), s-au situat *in corpore* în fruntea luptei pentru pregătirea, realizarea și desăvârșirea Marii Uniri de la 1918. Acești arhieri prin predici, conferințe, mesaje pastorale și circulare mobilizatoare au educat, au informat și au însuflețit credincioșii pentru a putea înțelege importanța și urgența realizării idealului unității naționale³⁰. Au dezvăluit însemnătatea „orei astrale” a românilor transilvăneni, pentru a-i mobiliza să participe la acest eveniment, alăturându-se prin comuniune de rugăciune, dar mai cu seamă prin prezența delegaților lor la Alba-Iulia, (în pofida gărzilor maghiare care împiedicau sosirea delegaților ce doreau să participe la marele eveniment).

Episcopul Iuliu Hossu împreună cu Ștefan Cicio Pop și Iuliu Maniu, în cadrul consfăturilor premergătoare marelui eveniment, s-au opus propunerilor de intervenție a armatei române în Transilvania, tocmai pentru ca unirea să se realizeze prin consultarea populației românești, în mod democratic și liber, cu respectarea dreptului la **autodeterminare națională**³¹.

Între ierarhii Bisericii Greco-Catolice, Episcopul de Gherla, Iuliu Hossu, cel mai tânăr arhieru, a fost cel care a dat glas voinței popo-

³⁰ În circulara către credincioșii și clericii eparhiei din octombrie 1918, Episcopul Iuliu Hossu le cere să recunoască doar autoritatea Sfatului Național Român de la Arad, fără a mai ține seama de guvernul de la Budapesta:

„Să înțelegem limpede chemarea vremii și să împlinim din răspuțeri porunca ei. Atunci suntem la culmea chemării noastre și vom plini toate ce slujba noastră categoric ne impune (...). Marele Sfat Național a luat în mână organizarea poporului iubit, pentru ca păstrând ordinea și liniștea, cinstea și buna rânduială, neprihănit să-și poată croi soarta și să vadă întrupat visul care a ieșit biruitor din marea suferințelor”.

³¹ Conceptul de *autodeterminare națională* este preluat din declarațiile președintelui SUA, Woodrow Wilson, cu privire la reorganizarea granițelor statelor europene după război. Cf. *Istoria Transilvaniei*, p. 371.

rului citind, de pe esplanada ridicată pe câmpul lui Horea din Alba-Iulia, Rezoluțiunea aprobată de Marele Sfat Național în sala Consiliului Unirii de la Alba-Iulia³². În cuvântul premergător lecturii documentului Arhiepiscopul Gherlei rostea memorabilele cuvinte:

„De acum o Românie Mare, întemeiată pe dreptatea lui Dumnezeu și credința poporului său (...) Dreptate și adevăr la temelia României întregite (...) Trăiască România Mare, una și în veci nedespărțită! Amin”³³.

După acest istoric moment a urmat frățesca îmbrățișare cu Preasfințitul Miron Cristea (1868–1939), Episcopul ortodox de Caransebeș, în fața mulțimilor entuziasmate, care aclamau și plângeau de bucurie și s-au rostit memorabilele cuvinte:

„Pe cum ne vedeți aici îmbrățișați frățeste așa să rămână îmbrățișați, pe veci, toți frații români!”.

Ilustrul Arhiepiscop greco-catolic a făcut parte, împreună cu episcopul ortodox Miron Cristea, Vasile Goldiș și Alexandru Vaida Voevod, din delegația ce a prezentat la București regelui Ferdinand I și Guvernului României, Hotărârea unirii Transilvaniei cu Regatul României.

³² Momentul istoric al lecturii documentului Rezoluțiunii Adunării naționale de la Alba-Iulia a fost imortalizat în câteva imagini de către fotografii Samoilă Mârza, rămânând ca o dovadă vie peste ani. Albumul oferit de către autor, cu dedicație specială, ilustrului Arhiepiscop Iuliu Hossu se păstrează la sediul episcopiei greco-catolice din Cluj-Napoca.

³³ Cf. Prunduș Silvestru Augustin; Plaianu Clemente, *Cardinalul Iuliu Hossu*, Ed. Unitas, Cluj-Napoca, 1995, p. 65. La aniversarea centenarului Marii Uniri, ne întrebăm dacă aceste memorabile cuvinte, pe care spiritul profetic al Episcopului Gherlei le rostea, nu ar trebui ascultate și urmate, chiar și astăzi de către cei care se află la cârma țării noastre, ca *principii necesare pentru binele națiunii noastre: dreptatea lui Dumnezeu și credința poporului său*. Tânărul arhiepiscop greco-catolic vedea în realizarea visului unității naționale nu doar o împlinire politică a voinței poporului român, ci mai mult „ceasul plinirii voinței lui Dumnezeu”, un act divin.

8. Concluzii

În câteva fraze, am încercat să punctăm etape din evoluția „cristalizării” conceptelor de **națiune**, **conștiință națională** și **unitate națională**, ca rezultat al gândirii unor generații de elite intelectuale, ce au intuit, au studiat, și apoi au argumentat, au afirmat și au susținut cu tărie aceste idei, pe plan intern și apoi, treptat, în diferite structuri politice și la diferite niveluri, și pe plan extern, până la desăvârșirea idealului unității naționale.

În tot acest demers a avut un rol esențial BRU prin ierarhii vremii, prin elitele intelectuale și culturale (clerici și laici), izvorâte din acele „fântâni ale darurilor” de la Blaj, (ca adevărate școli de formare spirituală și a conștiinței de neam), adevărați lideri de opinie pentru masele populare, alături de remarcabile personalități ale ierarhilor, clerului și laicilor BOR.

Pe de-o parte elitele intelectuale au asigurat corectitudinea juridică, lupta la vârfurile societății și legitimitatea Unirii, precum și recunoașterea ei pe plan internațional. Pe de-altă parte poporul educat, organizat și mobilizat și-a adus aportul liber și democratic la Unire, participând prin delegații lor mandatați prin credenționale³⁴, pentru a asigura trăinicia și durabilitatea Marelui act.

³⁴ Credenționalul este actul prin care deputatul unei adunări își atestă și mărturisește credința, cf. DEX. În cazul Actului Marii Uniri de la 1918, credenționalele erau actele în baza cărora s-a făcut accesul la dezbaterile din Sala Unirii de la Alba Iulia. Aceste documente adunate ulterior în 6 volume în Muzeul Unirii, sunt de mare importanță pentru că ele atestă că Marea Unire nu s-a făcut la masa diplomatică a marilor puteri, ci avut cu adevărat aportul liber și democratic al poporului. Circulara Consiliului Național Central de la Arad din 22 noiembrie 1918 transmitea românilor că „Înalta noastră Stăpânire națională, Consiliul Național Central din Arad a convocat, pe ziua de 1 decembrie a.c., la Alba Iulia, capitala de odinioară a lui Mihai Viteazul, Marea Adunare Națională a Poporului Român, care avea să hotărască aici definitiv asupra sorții noastre ca națiune...”. Prin circulară se prevedea exact cine va participa efectiv la momentele dezbaterilor din interiorul Sălii Unirii de la Alba Iulia (episcopi, protopopi, profesori de școli, militari, reprezentanți ai reuniunilor culturale, de femei, de meseriași, tinerimea universitară, „cercurile electorale” locale prin 5 delegații,

Cetatea de la Alba-Iulia, Catedrala Blajului și Câmpia Libertății reprezintă trinomul luminos ce amintește peste veacuri românilor de pretutindeni și indiferent de confesiune, de unde „a răsărit soarele românilor”: Marea Unire de la 1918³⁵.

Marele savant Mircea Eliade sintetiza poetic, în 1954, rolul esențial al Școlilor Blajului pentru națiunea română: „Făclia aprinsă la Blaj acum 200 de ani n-a mai putut fi stinsă de atunci –, și nici nu se va stinge vreodată. Episcopul Inochentie Micu n-a trecut-o numai în mâinile vrednicului său urmaș, Petru Pavel Aron; el a încredințat-o sutelor și miilor de tineri ardeleni care au învățat de atunci în Școalele Blajului. Odată trezită conștiința latinității noastre, nimeni și nimic n-a mai putut-o nimici; de generații, ea face parte din însăși conștiința noastră de Români. Limba, literatura și cultura românească modernă poartă pecetea făurită de Blaj – cu câte lacrimi, cu cât sânge și cu cât geniu o știe numai istoricul care și-a închinat viața cercetând această epocă eroică. Asemenea creații spirituale n-au moarte, căci ele s-au identificat cu însuși geniul neamului care le-a dat naștere”³⁶.

Tuturor acestor vrednici luptători pentru pregătirea și desăvârșirea idealului Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, acum la ceasul aniversarului centenar, să le aducem un pios omagiu rostind cu recu-

etc. Toți aceștia trebuia să aibă un credențial din partea grupului pe care îl reprezenta. La prezentarea credențialului se dobândea o legitimație de intrare în Sala Unirii. La Marea Adunare Națională populară Română au participat 1228 de delegați, aleși în mod democratic, care prin credențialele lor (scrise de mână, la mașina de scris sau pe formular tipărit), reprezentau sute de mii de români.

³⁵ Actul de la 1 decembrie 1918, reprezintă exercitarea în formă democratică a dreptului la autodeterminare națională de către populația majoritară a Transilvaniei. Aceasta a conferit durabilitate și legitimitate unirii provinciei transilvane cu Regatul României. Conferința de Pace de la Paris (1919–1920), a recunoscut oficial și internațional Marea Unire, având în vedere acceptarea unei realități geopolitice bazate pe o clară majoritate demografică în teritoriile ce și-au decis prin plebiscit apartenența statală. Cf. *Istoria Transilvaniei*, p.382.

Visul marelui arhiepiscop vizionar Ioan Inochentie Micu Klein devenea realitate de necontestat: unitatea populațiilor românești într-o singură națiune și independența acestei națiuni în teritoriile locuite de reprezentanții ei.

³⁶ Cf. *Omagiu Școlilor din Blaj (1754–1954)*, Paris, 1955, p. 148.

noștință: *Odihna să le fie în Lumină înveșmântată, iar memoria în veci binecuvântată și cu înaltă prețuire în suflete păstrată! Amin.*

Bibliografie selectivă

- Chindriș, Ioan, *Transilvanica*, Ed. Cartimpex, Cluj-Napoca, 2003
- Crihălmeanu Florentin, *Primele mențiuni despre Eparhia de Armenopoli în documente pontificale*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, Cluj-Napoca, An XLIX, 1, 2004, 115ss.
- File din istoria Eparhiei de Cluj-Gherla a românilor, Scurtă istorie, biografiile episcopilor eparhiali și cronologie*, Ed. Viața Creștină, 2017
- Hossu, Valer, *Episcopul Iuliu – Sfântul Marii Uniri*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2008
- Hossu, Valer, *Vestitorul Sionului Românesc*, Ed. Galaxia Gutenberg, Tg. Lăpuș, 2011
- Pop Ioan-Aurel; Bolovan Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca 2016
- Prunduș, Silvestru Augustin; Plăianu Clemente, *Cardinalul Iuliu Hossu*, Cluj-Napoca, 1995
- Prunduș, Silvestru Augustin; Plăianu Clemente, *Catolicism și ortodoxie Românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Cluj-Napoca, 1994

In memoriam – pași spre Marea Unire, personalități și evenimente

IOAN CHIRILĂ*

***Înaltpreasfințite Părinte Arhiepiscop și Mitropolit,
Preasfințite Părinte Episcop,
Dle Președinte al Consiliului Județean,
Dle Prefect,
Părinte director al Bibliotecii județene „G. Coșbuc”
Doamnelor și domnilor,***

Cele mai frumoase clipe din viața omului sunt clipele euharistice, eu citez a crede că noi oamenii putem ajunge la o adevărată cultură euharistică în măsura în care învățăm să ne unim și să trăim în Hristos. Ceea ce facem azi se înscrie perfect în ordinea euharistică deoarece ne aducem aminte de clipele învierii neamului român și de protagoniștii acestei învieri. Vedem ceea ce mulți au dorit să vadă, vedem lanțurile sfărâmate și făgăduim să trăim în iubirea aproapelui și în cinstirea Dumnezeuului nostru care ne-a făcut parte de o așa bucurie. „Unitatea națională de astăzi este încoronarea unei opere de străduinți necurmate. Ea a venit ca o rezultată a frământărilor de ieri, ca o consecință logică a unui proces normal de evoluțiune, un ultim acord într-o simfonie zbuciumată... Granițele înfipte în încheieturile acestui organism din copilărie au durut ca niște piroane în carne și au fost mai primejdioase ca orice boală vremelnică, fiindcă au stânjenit în permanență creșterea unui trup viguros. Am trăit perioade tulburi de apăsare, sub loviturile lor ar fi putut ușor să intervină stingerea noastră. Totdeauna

* Ioan Chirilă, Pr. Prof. Univ. Dr., Președintele Senatului UBB Cluj-Napoca, e-mail: ioanchirila62@gmail.com

însă, cu rezistență îndârjită a sănătății robuste, masele românești de pretutindeni au păstrat și în cele mai amărâte zile instinctul sigur al unei înrudiri organice. Unitatea de suflet ni s-a menținut astfel fără știrbire de-a lungul vremii”¹. Și cu toate acestea „legea tainică a firii cu necesitate de fier îndrumă întâmplările omenesti pe cărarea clar-viziunii ce duce spre desăvârșire... Libertatea națiunii române înseamnă unirea cu țara românească, iar această unire va fi garantată prin asigurarea tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc acelorași drepturi și acelorași îndatoriri”².

În spiritul acestor simțăminte exprimate atunci mă simt nevoit, pentru a încerca să păstrez nota euharistică a evenimentului nostru, să precizez câteva aspecte cerute de cele spuse de antevorbitori. Aș începe prin a preciza faptul că pentru întâia oară comunitatea celorbotezați din Antiohia și-a luat numele de „creștini” (F.Ap. 11,26), deci temelia adevărului este Biserica creștină, a se vedea în acest sens eclesiologia paulină și în special Efeseni 5 și Coloseni 1–2. Apoi, cât privește cult-cultura românească aș putea să precizez că nu începe în secolul al XVIII lea, coboară mult mai jos, cel puțin în secolul al XVI lea și m-aș gândi la Coresi, Biblia de la București, Noul Testament de la Bălgrad, Bucoavne, Psaltiri și alte scrieri. A da, să nu uit pe Milescu Spătaru – *Stella orientali Occidentali splendens*, Varlaam, Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Scheii Brașovului, Neagoe Basarab, ș.a. Iar vestirea creștină are ca punct de plecare Evanghelia în greacă, Vulgata e mai târzie (sec.IV), chiar dacă tomul dlui Giurescu D. vorbește despre creștinism în haină latină.

Doamnelor și domnilor, Stimată audiență,

Centenarul Marii Uniri ne-a dat prilejul de a ne manifesta recunoștința față de cei care au contribuit la realizarea acestui „moment

¹ Gh. Platon, Social și național în Istoria României moderne. Premise ale unei discuții, în Analele Inst de Ist. și Arheol. „AD Xenopol”, t. XXIV, 1987, Iași, p.561–562.

² Ibidem, p.520.

sublim de voință națională românească”³, dar de cele mai multe dăți rămânem mereu într-o zonă festivă și prea puțin învățăm că istoria are rostul de a ne transmite evenimentele-lecții spre a le învăța-întrupa în zilele noastre ca să pășim cu virtuțile în viitorul ce ni se deschide ca un câmp în care să trăim învierea neamului românesc. De aceea astăzi, înțelegând dorința domniilor voastre de a învăța aceste lecții vă propun o retrospectivă a momentelor care constituie evenimentul astral al Marii Uniri, evenimente/momente care încep din evul mediu, se afirmă în cadrul revoluției din 1848 și se împlinesc în plină „primăvară a popoarelor”⁴ sau în „secolul națiunilor”, pentru noi în 1918.

Doruri și împliniri efemere

Primul moment al realizării unirii celei mari, primul său mediu de realizare, a fost unirea din suflete, unirea ca năzuință, nădejde și dor, ea s-a manifestat prin veacuri ca unitate de credință, ca unitate de limbă, ca mărturisire a originii comune și ca unitate de obiceiuri. Aș putea să cred că în modul de manifestare a funcției exarhale a unor vlădici din Moldova și din Țara Românească față de plaiurile transilvane putem întrevedea o anumită formă de manifestare a unirii românilor.

Dl. acad. Ioan Aurel Pop publica un text cu iz literar dar extrem de adevărat „există pericolul să se întâmple ca acest comitat (Maramureșul – Terra Maromarusiensis), încetul cu încetul, intrând pe furiș la moldoveni, să se înstrăineze cu timpul, cu vreo ocazie, de regat”⁵. „Prin urmare, ei nu se referă la o întâmplare dispartă, de conjunctură, ci la o situație de structură, care era generată de esența lucrurilor”⁶. Așadar, străinii și vecinii se temeau, încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea,

³ Acad. Ioan Aurel Pop, *Premizele istorice ale Marii Uniri*, Cuvânt rostit la Sesiunea solemnă dedicată zilei de 1 Decembrie, sărbătoarea națională a României, București, 28 noiembrie 2014, p. 1.

⁴ Gh. Lazăr folosea această sintagmă într-un discurs ținut la București și se referea la mișcarea/curentul promovat de acțiunile revoluționare de la 1848. Alții o pun în seama lui Th. Masaryk.

⁵ Acad. I.A. Pop, *Idem*, p. 2–3

⁶ *Ibidem*.

de unirea românilor, observatorii atenți vedeau perfect realizabilă această unire parțială, posibilă prin forța de voință a românilor⁷. Se poate astfel intercala în suita motivelor ce determinau opoziția străinilor față de unirea românilor și acest aspect: doreau foarte mult să nu piardă veniturile, bogățiile locurilor și munca românilor. Și cred că este un element puternic motivațional.

Această constatare a martorilor străini cu privire la solidaritatea românilor nordici la 1547 este clădită, spune dl acad. pe alte acte de comuniune realizate datorită revărsărilor maramureșenilor lui Dragoș și Bogdan în Moldova, evenimente în urma cărora s-a întemeiat „a doua libertate românească”.

Posesiunile moldave din Transilvania din vremea sf. Ștefan cel Mare și ale lui Petru Rareș (până la Al. Lăpușeanu) îl fac pe Petru Perembski să afirme: „unii români au o bună parte din țară (din Transilvania), care ușor s-ar uni cu dânsul (cu Petru Rareș) pentru că au aceiași limbă”⁸. Dacă ne gândim și la posesiunile lui Mircea cel Bătrân poate imaginea devine și mai credibilă. Dar îmi amintesc că domnul Ștefan a cumpărat unele proprietăți, a cîtorit unele scaune episcopale, acest act anamnetic poate să ne ofere o lecție pentru locurile pustiite ale zilelor noastre, ar fi o investiție pentru neam și țară.

Sigismund Bathory, pe lângă abdicările celebre, a imaginat în cadrul tratatului încheiat cu Rudolf al II lea un regat al celor două Dacii (et utruisque Daciae), dar care nu s-a împlinit. Visa chiar la mai mult, visa să se extindă și dincolo de Dunăre. Iată că unirea era dorită și de alte minți, dar nu în forma celei dorite de români.

Vajnicul oștean și distinsul diplomat și domn Mihai Viteazu a realizat unirea celor trei provincii, pentru scurt timp, dar actele admi-

⁷ La I.A. Pop, *art.cit.*, este vorba de concluzia comisiei regale habsburgico-unagară emisă cu prilejul cercetării asupra cămării de sare din Maramureș la porunca lui Ferdinand I de Habsburg în anul 1547. Vezi *Maramureșul ...intrând pe furis în Moldova*, conferință susținută la Iași, 24 oct. 2014, la Zilele Univ Al. Ioan Cuza.

⁸ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal*, București, 1989, p.113; I.A. Pop, *Națiunea română medievală. Solidarități etnice românești în secolele XIII – XVI*, București, 1998, p. 110, apud Acad. IA Pop, *art cit.*,p.4.

nistrării românești de la Bălgrad dovedesc că neamul românesc se poate ridica și administra și accede la cultură foarte repede, dacă condițiile îi sunt favorabile. Valahul și Tiranul a arătat că unirea din suflete se poate realiza în istorie și că nobilii maghiari erau „îngroziți de stăpânirea românească a lui Mihai Viteazul”⁹. Fapta lui Mihai a produs încă din epocă reacții și interpretări naționale. Cu toate acestea putem spune, eliberând de ideologizare evenimentul, că unirea nu s-a făcut *ex nihilo*, din „oarbele sentimente naționale” ale unei elite dornice de putere și de afirmare ci ea este rodul dorințelor milenare ale unui neam care a trăit în varii formațiuni de la care și din care am trecut cum am putut de la „sat la stat”¹⁰.

Aș introduce în acest concert al dorurilor românești momentul declarației proclamate de revoluționarii români la 1848, dar nu să nu amintesc lupta Supplexurilor și a Memorndului, momente/eventimente ce atestă și oferă argumentele specifice vremii pentru a fi îndreptățit acest neam la emancipare în rândul stărilor și chiar la Unire. Presa celei de a doua jumătăți de secol XIX din Transvania exprima nădejdea românilor că va veni o zi a unirii, o zi a învierii neamului românesc, a ruperii lanțurilor și pentru aceasta îi cereau lui Dumnezeu un conducător aidoma lui Moise.

Momentele care au condus la Marea Unire din 1 decembrie 1918

Există două evenimente cruciale pentru a se putea realiza marele dor de unitate al românilor, ele pot fi cauzate de mișcarea generată de Revoluția franceză (1789), dar ele au fost mult mai importante pentru români: Declarația drepturilor popoarelor din Rusia, adoptată de Consiliul Comisarilor Poporului al RSFSR la 15 noiembrie 1917 care a condus la organizarea statelor : Finlanda, Țările baltice, Ucraina, Caucaz și a deschis câmpul declarațiilor de unire din Basarabia și Bucovina (27 martie 1918 și 28 noiembrie 1918); și Declarația dreptului la autodeterminare

⁹ I.A. Pop, *Identity and Alterity in Transylvania during the Confrontations of 1599–1601*, în *Transylvanian Review*, IV, 1995, nr.4, p.173, apud Art. cit., p.5.

¹⁰ Acad. I.A. Pop, Art. cit., p.6

al popoarelor enunțată între cele 14 puncte ale președintelui Woodrow Wilson adoptată în Congresul SUA în 8 ianuarie 1918. Acestora le-aș adăuga declarațiile lui V.I. Lenin formulate în scrisoarea adresată socialiștilor elvețieni în 19 martie 1917 și în broșura intitulată: Despre drepturile națiunilor la autodeterminare, la care însă a renunțat după venirea sa în Rusia, fapt care îl va determina pe Th. Masaryk să îi scrie critic (scrisoarea din 31 octombrie 1918) pentru noile sale formulări care erau contrare declarației Comisarilor și cuvintelor proprii.

Acesta a fost contextul istoric incipient, lui i se vor adăuga eforturile consecvente depuse de diplomația românească, de Ion I.C. Brătianu în special, eforturi care vor conduce la semnarea simultană și colectivă a tratatului din 17 august 1916 prin care Rusia, Franța, Anglia și Italia garantau integritatea teritorială a României și îi recunoșteau, pentru prima dată într-o asemenea formă, teritoriile din Austro-Ungaria locuite în majoritate de români, prevăzute și delimitate într-un articol special¹¹. Când amintim de diplomație ne gândim la nume precum: Vasile Lucaciu, N. Bălan, Iuliu Maniu, I. Cantacuzino, Sever Bocu, O. Goga, care prin eforturile lor au organizat în SUA Comitetul Național al Românilor Emigrați din Austro-Ungaria, iar la Paris Consiliul Național al Unității Românilor. Dar ne-au rămas atitudini și cuvinte memorabile, chiar testamentare, de la V. Goldiș, Onisifor Ghibu, Ștefan Cicio Pop, Ioan Suci, Aurel Vlad, Alexandru Vaida Voivod, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ion Ciordaș, Iuliu Hossu, Miron Cristea. Azi îl cinstim pe cardinalul Iuliu Hossu, cinstim un chip al tinereții credinței în vâltoarea Marii Uniri. În primăvara anului 1918 Unirea cea Mare trece dincolo de orizont, între 9–12 aprilie avea loc la Roma Congresul naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, la lucrări a participat și o delegație română care a declarat dorința de unire a românilor. În mai Clemenceau ratifica decizia Congresului de la Roma și începe șirul de declarații și recunoașteri pentru noile state Cehoslovacia, și apoi cele care au urmat.

¹¹ Ion Agrigoroaiei, *Art.cit.*, p.124

Ni s-a pus în față de către casa de Viena proiectul federalizării, dar membrii Consiliului Național al Românilor emigrați au respins cu fermitate acest proiect și cereau unirea imediată a tuturor românilor.

Și așa s-a ajuns la momentul înălțător al Adunării populare de la Alba Iulia, moment în care Biserica și Țara au declarat dorința lor fermă ca de aici înainte, pe vecie, românii să fie una, dar așa cu declara I. Maniu „nu ca sa ne transformăm din asupriți în asupritori”, ci ca adevărul unui neam să se descopere întreg. V-aș aminti de modul în care este abordat adevărul azi, de adevărul-corespondență, de adevărul-coerență, de adevărul-semnificație, dar mai bine să conchidem că relativizarea adevărului crează distorsiuni și diviziuni care sunt cu totul străine adevărului deoarece el nu divide ci unește.

Iată câte secole a durat și a durut dorul nostru, ne-am trăit unirea pe furiș și nu ne-am desprins de pământul drag, când am putut am acceptat titluri, nume și blazoane, dar la grinda casei atârna Christul bizantin de la străbuni păstrat și seara îi cântam pruncului tireremul betleemit știind că doar el e Domnul nostru, pe vatră se cocea în cuptor prescur, în teasc clocotea vinul de grijanii și noi scrișeam din dinți sub povară și în furci, dar nu ne-am desprins căci rădăcinile noastre stau strânse de inima României și azi murmurăm cu delegația maramureșenilor: nu pân la Nistru, avem frați și dincolo, încă nădăjduim.

Acea zi în care țara s-a îmbrăcat în strai imaculat, e zi și strai de Înviere, numai că învierea aduce și bucurie și responsabilitate, responsabilitatea noastră de a mărturisi vrednicia înaintașilor, responsabilitatea noastră de a iubi pe aproapele, responsabilitatea noastră de a iubi pământul și țara pentru ca pribeagul român să poată să vină aici ca „pe o gură de rai” și să zică: aceasta este țara mea și neamul meu cel românesc! Vivat, crescăt!

Lumina din catacombe

Memoriile cardinalului unit, Dr. *Iuliu Hossu*

ADRIAN POPESCU*

Editarea memoriilor primului cardinal al Bisericii Române Greco-Catolice Unite cu Roma, Iuliu Hossu, este, fără îndoială, un gest care nu trebuie să treacă necomentat de istorici, mai vechi sau mai noi, de societatea civilă, în general, de toți cei pentru care libertatea de conștiință și demnitatea persoanei înseamnă chiar esența unui individ.

Greco-catolicii au un martir modern, în primul lor cardinal, născut la Milaș, un sat transilvan de câmpie, o confirmare a identității confesiunii unite, care a fost de la început orientare spre Roma, cu prețul oricăror suferințe și sentiment național intens al integralității teritoriale românești. Universalitate în spiritul locului, catolicism în veșmânt valah.

Uniții au fost o punte între Apus și Răsărit, au păstrat tradiția bizantină, au fost fideli Romei cu prețul sângelui, toate trăsături ireductibile, pe care le observa Sfântul Părinte, într-o Scrisoare la Jubileul Unirii de la 1700, vorbind despre identitatea BRU. Iar notele de ecumenism „avant la lettre” n-au lipsit nici în detenție, dar nici înainte, dacă ne amintim doar de legătura și la bine și în necaz cu episcopul catolic de Alba Iulia, Marton Aron, episcopul romano-catolic de Iași, Anton Durkovi, de episcopul ortodox de Cluj, Nicolae Colan, ultimul din păcate, transformat după anul 1948, din prieten, în dușman al uniților.

În orice caz, persecutarea episcopilor de către puterea comunistă, vânătoria de suflete, preoți, mireni, care să treacă sub conducerea patriarhului ortodox Iustinian Marina, rezistența, fuga, stratagemele

* Adrian Popescu, poet, prozator și eseist român contemporan, Director Revista „Steaua”.

supraviețuirii acestora în cinste sunt descrise în pagini cutremurătoare în cartea cardinalului. Ei prin credința lor în Biserica Romei, au parafat, iar actul de unire de la 1700, chiar dacă multe vieți au colorat cu sângele lor noile pecetei ale Unirii, prin acte nu de cancelarie, martirice.

Casa de editură „Viața creștină”, din orașul de reședință al eroicului ierarh, însoțește volumul, compus din textul transcris din cele trei caiete, acoperind anii 1947–1961, cu nu mai puțin de patru prefete, plus o postfață. Dintre contribuții, reținem prezentările IPS Florentin Crihălmeanu și Silvestru Augustin Prunduș, acesta fost secretar al episcopului interbelic și un venerabil bazilian.

Iuliu Hossu, cel el care a citit, cum se știe, actul care consfințește Unirea din 1918, la Alba Iulia, care este un luptător cu armele credinței, neviolent dar tenace pentru păstrarea „cetății din suflet”, inatacabila conștiința religioasă, loc unde nu se poate intra cu forța, cum avertizează mereu ierarhul unit ardelean. Arestat împreună cu ceilalți episcopi greco-catolici, Iuliu Hossu își rememorează. în detenție, calvarul. Nici o tânguire însă, o asumare a încercărilor cu ferma convingere că din aceste suferințe Biserica Unită va învia într-o zi, așa cum s-a și întâmplat.

Ce te copleșește pe tine, cititor al mileniului trei, este virtutea eroică, fondată pe încrederea nesmintită în Providență, „nu mă tem de nimic, mă tem de Domnul”, cum spune, deseori, ierarhul arestat la București, în 29 octombrie 1948.

Prizonier întâi la Dragoslavele, după la Căldărușani, Sighet, Curtea de Argeș, iar Căldărușani, autorul notează anii de umilințe, frig, mizerie, la Sighet, mai cu seamă, brutalitatea gardienilor, regimul de exterminare, programul de neantizare a elitei românești interbelice. Sunt amintiți între alții ca având același destin Iuliu Maniu, istoricul Gheorghe Brăteanu, episcopii uniți, PS Valeriu Franțiu, PS Ioan Suciu, PS Alexandru Rusu, PS Ioan Bălan, PS Vasile Aftenie, mort în beciurile Siguranței comuniste, alte multe figuri de prim plan sau mai modeste, canonici greco-catolici, ierarhi romano-catolici, credincioși din diaceză, care suferă persecuția statului cu seninătatea creștinului adevărat.

Niciodată rugăciunea comună și individuală nu este uitată, ea dă bineînțeles, tărie atunci când, la Sighet, iarba nu o poți călca, prunele sau merele le visezi, guști în cel mai bun caz, în cinci ani, două fructe de pe jos, prin mila unui gardian, mănânci din gamelă terci, rufele zdrențuite le speli în grabă, singur, liturghie nu poți face, dar poți, pe ascuns, să-ți faci rozariu din pâine. Un iad transfigurat de lumina Spiritului. Paradoxala bucurie de a fi închis pentru Cristos. Bucuria de a-L urma inundând lumea mică, mizeră, oroarea schimbată în sens, orice având valoare harnică în această perspectivă. „Lucrurile mici, repet mereu, care creșteau mari, îmbrăcate în lumina Harului Său”, parcă am cita din Teresa de Liseux, din metodele ei simple de a urma „calea cea mică”.

Taborul, muntele transfigurării cristice la față, al orbitoarelor raze, se ghicește în aceste iluminări, dar el va fi împlinit prin urcarea pe muntele supliciului lui Isus, pe Calvarul arid. Potrivire a pașilor cardinalului, a pașilor episcopilor uniți, toți doisprezece, fără Iuda, în urmele crucificatului. Arestat, Iuliu Hossu, vede soldații jucaând zaruri și se duce cu gândul la soldații romani jucând „dadi”, trăgând la sorți hainele Răstignitului, la Ierusalim, la Gabata. Sunt departe zilele însorite ale intrării în satele primindu-l sărbătorește, ca pe Nazarinean Ierusalimul cu ramuri de finic, de palmier.

„Credința noastră este viața noastră” sună, inflexibil, răspunsul lui Iuliu Hossu, la propunerile puterii de a credita, prin persoana lui, ilegalitatea Decretului din anul 1948, de desființare a BRU. Refuză la fel de hotărât propunerea reitarată, de a juca „un rol istoric” în noua organizare bisericească supusă politicii comuniste instalate în România. Același răspuns ferm îl primesc și doctor Petru Groza, creionat cu pricipere, prin replicile lui amuzate, „fantastic, ca în romane”, indiferente, ministrul cultelor, patriarhul Iustinian Marina sau mesager de diferite ranguri. Secretul rezistenței episcopului unit de Cluj-Gherla, e credința în Cristos, încrederea în Biserica Romei, dar complementar, amintirea mulțimii de greco-catolici, enoriașii care-l înconjurau, plini de dragoste, din perioada episcopatului său de la Gherla, 1921, apoi de la Cluj. Treizeci și unu de ani de slujire a enoriașilor slujiți, sfințiri de biserici

în ținuturile transilvane, vizitații canonice la Strâmbu, Cătina, sate și chipuri dragi, familiare, pelerinaje, cum e mai ales cel tradițional de la Nicula de Sfântă Marie Mare, o viață interioară care frământă nepotolit în memorie, când viața normală, cotidiană, de afară, îi este refuzată.

Nume și scene sublime, sau detalii familiare se perindă în paginile unui volum compact, care deține însușirile unei cronici lăsate urmașilor, o mărturie a credinței în Cristos, urmarea cu orice preț, a învățăturii Sale de iubire, iubire și iertare luminându-i chiar pe cei care ne fac rău. Refuzând să părăsească țara, după ce a fost numit cardinal de către Paul al VI-lea, în 1961, Iuliu Hossu, ne arată tuturor, catolici sau ortodocși, încă o dată, ce înseamnă pentru a trăi pentru ceilalți, adică pentru prin credința devenită viață.

La Căldărușani, mănăstire domnească, vizitată în vara trecută, împreună cu latinistul Vasile Sav, prin bunăvoința unui prieten, editorul, eseistul Ion Papuc, nu am găsit nici o urmă care să reamintească, fără comentarii, alb, tinerilor de azi, detenția ierarhilor uniți, într-un ceas greu al istoriei noastre complicate. Am încercat să ghicim fereastra din stânga porții, de unde primea lumina zilei Hossu. O fi fost aceea? Am simțit căldura cumplită a lui iulie, în curtea largă, am deslușit familiar dintre crengi țiuitul narcotic, mediteranean, cântecul de cicale, ca în Grecia, sau sudul Italiei, dar nu am găsit nici o urmă a „robilor” păziți ce au stat aici. Da, ne-am închinat în biserica mănăstirii, unde cardinalul român nu a celebrat niciodată. Am adunat icoanele vechi ale muzeului, era zăpușeală, vipie, cum sunt verile pe șes, lacul era în spate, de acolo, aflu acum, li se aducea apă de către soldații ierarhilor bătrâni, care precum în vechime, nu se plecau în fața stăpânirii comuniste, unei false uniri, silnice, care aducea dezbinare între frați. De intrat în camera lui nici n-a putut fi vorba. În camera sa intrăm acum, citindu-i paginile, este și celulă, dar și chilie, altar nevăzut, dar și catacombă. Lumina de acolo se prefiră misterioasă ca în tabloul renașcentist cu eliberarea lui Petru, condus de înger.

Patriarhul Miron Cristea și Marea Unire

ALEXANDRU MORARU*

1. Introducere

Când rostim cuvintele *Unirea cea Mare*, alte trei concepte decurg din cele dintâi; *Unirea*, înseamnă, între altele, *Unitatea* unui popor, *Unitatea* aduce *Putere*, iar aceasta, *Prestigiu* intern și internațional, în cazul de față, a Neamului nostru românesc.

Toate aceste etape le-am întâlnit în Unirile politice ale românilor din 1600, sub Mihai Viteazul, din 1859, Unirea Moldovei cu Țara Românească, în timpul lui Alexandru Ioan Cuza și Unirea cea Mare de la 1 Decembrie 1918.

În toate aceste Uniri au fost implicați reprezentanți de seamă ai Bisericii Ortodoxe Române, între care, la cea din urmă, și Patriarhul Miron Cristea.

2. Scurte date biografice

Viitorul Patriarh al României, Miron Cristea¹ s-a născut în 18 iulie 1868 în Toplița, jud. Harghita, din părinții George și Domița Cristea, la botez primind numele Ilie.

A urmat Școala primară în Toplița, Gimnaziul evanghelic luteran din Bistrița (1879–1883), Gimnaziul grăniceresc din Năsăud (1883–

* Alexandru Moraru, Pr. Prof. Univ. Dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, e-mail: al.moraru@yahoo.com

¹ Ioan Rusu Abrudeanu, *Înalt Prea Sfinția Sa Patriarhul României Dr. Miron Cristea. Omul și faptele*, I, ed. I, București 1929; Ilie Șandru, Valentin Borda, *Un nume pentru istorie – Patriarhul Miron Cristea*, Târgu Mureș, 1998.

1887) – premiant; Institutul Teologic Pedagogic „Andreian” din Sibiu (1887–1890), Facultatea de Litere și Filosofie de la Budapesta (1891–1895); doctor cu teza: *Viața și opera lui Eminescu* (în l. maghiară), tradusă mai târziu și în l. română, prima de acest gen de la noi.

După absolvirea școlilor pomenite a avut următoarele încredințări: învățător și director de școală în Orăștie (1890–1891); secretar arhi-episcopal la Sibiu (1895–1902); asesor-consilier arhiepiscopal la Sibiu (1902–1909); Episcop al Caransebeșului (1909–1919); Mitropolit Primat la București (1919–1925); Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1925 – până la trecerea sa la Domnul, 1939), fiind înmormântat în Catedrala Patriarhală din București.

3. Acțiuni în favoarea Unirii celei Mari și cuvinte despre Marea Unire

Încă din tinerețe, prin cuvânt și scris, în periodicele vremii: *Telegraful Român*, *Tribuna* și *Țara Noastră* (din Sibiu); *Familia* (Oradea); *Gazeta Transilvaniei* (Brașov); *Luceafărul* (Budapesta); *Românul* (Arad); *Foaia Diecezană* (Caransebeș) ș.a., Miron Cristea a militat pentru drepturi naționale și libertăți sociale, pentru apărarea școlilor românești, a ființei naționale și pentru unitatea neamului nostru.

După izbânzile armatelor române împotriva Imperiului Austro-Ungar, alături de Antanta, și unirea Basarabiei (în 27 martie 1918) și a Bucovinei (în 28 noiembrie 1918), *era firesc să aibă loc și unirea Transilvaniei cu Patria-Mamă la 1 Decembrie 1918*.

Toate aceste evenimente memorabile din viața românilor au fost așteptate și intuite și de Miron Cristea, prin cuvânt și scris.

Îl întâlnim pe Episcopul Miron Cristea al Caransebeșului, alături de alți reprezentanți ortodocși și uniți, *dându-și adeziunea față de Consiliul Național Român, nou constituit, în vederea demersurilor pentru înfăptuirea unității naționale*².

² Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 579.

În același timp, Miron Cristea, alături de alți ortodocși și uniți (laici și clerici) a luat parte activă *la constituirea gărzii naționale, și la diferitele adunări populare, ce vizau unitatea românilor*³.

De pildă, în cadrul constituirii Consiliului Național Român din Caransebeș, din 25 octombrie 1918, a ținut o impresionantă cuvântare *în care a rememorat suferințele românilor și nedreptățile ce li s-au făcut de către „stăpânirile străine” în cele zece veacuri de asuprire; de asemenea, a mulțumit, din inimă, armatelor Antantei, ce împreună cu bravii ostași români au adus izbăvirea neamului nostru*⁴. După ce a dat sfaturi la moderație și la iertare, încheie cu un impresionant îndemn:

„Porunca Consiliului Central sau a Marelui Sfat Național Român trebuie să fie sfântă tuturor, și atunci, cu ajutorul lui Dumnezeu, uniți în cuget și în simțiri și bine disciplinați, vom ajunge acea mare zi cu soare, acea mare sărbătoare, în care cu toții vom înălța rugăciuni fierbinți de mulțumire către Cel de Sus, care ocârmuiește lumea și popoarele ei; apoi, cu lacrimi de bucurie vom încinge hora mare a unirii tuturor românilor din hotare în hotare”⁵.

Și, iată că Hora Marii Uniri a sosit la 1 Decembrie 1918, iar alături de alți vorbitori laici și clerici (ortodocși și uniți) *a evocat, în sinteză, istoria zbuciumată a poporului român, care acum merită izbăvirea*⁶.

După ce a evocat unirea celor trei provincii românești: Basarabia, Bucovina și Transilvania cu Țara Mamă, Miron Cristea a militat pentru o reală unitate națională și politică, afirmând, între altele:

„Aceasta trebuie să fie singura noastră tendință firească, pentru că idealul suprem al fiecărui popor, ce locuiește pe un teritoriu compact, trebuie să fie unitatea sa națională și politică. Am fi niște ignoranți, vrednici de disprețul și de râsul lumii, dacă în situația de astăzi am avea altă dorință. Numai din unirea tuturor românilor de

³ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 579.

⁴ †Miron Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvinte despre Marea Unire*, București, Editura Basilica, 2018, pp. 18–20.

⁵ †Miron Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvinte despre Marea Unire...*, p. 22.

⁶ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 582.

pretutindeni vor putea răsări astfel de manifestări ale geniului nostru național, care prin însușirile lor specifice românești să contribuie la progresul omenirii”⁷.

În zilele care au urmat, în numeroase localități transilvănene *s-au săvârșit slujbe de mulțumire în bisericile românești, dar în locuri special amenajate au avut loc și manifestări cultural-patriotice*⁸.

În 11 decembrie 1918, Consiliul Dirigent a adresat o proclamație românilor transilvăneni în care li s-a adus la cunoștință că:

„Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie 1918), decretează unirea românilor și a tuturor teritoriilor locuite de dâșii în România”⁹.

Câteva zile mai târziu, în 14 decembrie 1918, „delegația «Marelui Sfat Național» din Transilvania, din care făceau parte Episcopii Români Miron Cristea, Iuliu Hosu, precum și politicienii Vasile Goldiș și Alexandru Vaida Voievod”, au ajuns la București pentru a prezenta regelui Ferdinand I Actul Unirii Transilvaniei cu România.

La sosirea în Gara de Nord a celor „4 soli ardeleni”, unde au fost întâmpinați de înalte oficialități de stat și locale, clerici, Episcopul Miron Cristea a rostit un cuvânt emoționant, din care redăm următoarele:

„Noi – românii de dincolo de Carpați – am venit adeseori pe aici, am călcat de multe ori pe pământul sfânt al Patriei mame. Am venit toți îndemnați de o necesitate superioară de a ne recrea sufletește și a ne oțeli inima spre a rezista mai ușor asupririlor ce ne așteptau acasă, în patria ce până ieri, alaltăieri ne-a fost nouă patrie a noastră. Când am fost pe aici ultima dată, nici unul dintre noi nu îndrăzneam să viseze că venirea noastră viitoare în capitala românismului va avea misiunea epocală de a închina întreg pământul nostru strămoșesc –

⁷ †Miron Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvinte despre Marea Unire...*, p. 30.

⁸ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 582.

⁹ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 581.

Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul – Patriei mame, adică scumpei România”¹⁰.

Când Actul de Unire a Transilvaniei cu România a fost înmănat de către Vasile Goldiș regelui Ferdinand I (la care au fost de față Miron Cristea și Iuliu Hosu), el a spus, între altele:

„Unirea tuturor românilor într-un singur stat a trebuit să vie. Ea s-a înfăptuit prin suferințe și sacrificii. Istoria se face prin legile firii, mai presus de orice putere omenească, dar obiectul și mijlocul acestor legi este bietul muritor. Fericiți suntem noi, Românii, că, prin noi, istoria săvârșește actul măreț al Unirii tuturor românilor într-un singur stat...”¹¹

La cuvântul lui Vasile Goldiș, a răspuns regele Ferdinand I, accentuând că:

„Prin lupte și jertfe, Dumnezeu ne-a dat să înfăptuim azi aspirațiile noastre cele mai sfinte. Mulțumindu-i din adâncul sufletelor, ne îndreptăm gândurile către cei ce cu sângele lor au clădit noul temei al dezvoltării noastre naționale...”¹²

În 24 decembrie 1918, în ajunul Crăciunului, printr-un Decret Regal, regele Ferdinand a hotărât că:

„Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale din Alba Iulia de la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 sunt și rămân de-a pururea unite cu Regatul Român”¹³.

Un an și jumătate mai târziu, în 22 mai/4 iunie 1920, *Unirea Transilvaniei cu România a fost consacrată prin Conferința de Pace de la Trianon*, care prin Art. 45: *recunoștea valabilitatea juridică internațională a unirii Transilvaniei cu România*¹⁴.

Miron Cristea a mai marcat Unirea cea Mare în:

¹⁰ †Miron Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvinte despre Marea Unire...*, pp. 32–33.

¹¹ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, pp. 582–583.

¹² Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 583.

¹³ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 583.

¹⁴ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000...*, p. 584.

- a. „*Rugăciunea Unirii tuturor românilor*, citită în Catedrala Mitropoliei din Sibiu, după Doxologia pentru Alteța Sa Regală Principele Carol, moștenitorul Tronului (26 martie 1919)”, prin care mulțumește Tatălui Ceresc pentru toate binefacerile pe care le-a revărsat asupra poporului român;
- b. *Prin Cuvântarea la prima Aniversare a Adunării Naționale de la Alba Iulia*, ținută în Aula Universității din București (18 noiembrie/ 1 decembrie 1919), în care după o scurtă incursiune în istoria noastră bimilenară, cu încercări, dar și cu împliniri, celor prezenți le-a dat și un sfat părintesc:

„Ca buni români, să urmărim pilda părinților noștri de a fi buni creștini, și astfel în inimile cuprinse de adâncă cucernicie și recunoștință, să mulțumim lui Dumnezeu că a dat poporului român aceste alese calități, încât oțelit în lupte continue cu cele mai vitrege împrejurări să-și poată croi calea spre unire într-o patrie comună”¹⁵

- c. *Prin cuvântul festiv ținut în Biserica Încoronării de la Alba Iulia*, la a X-a Aniversare a Unirii (20 mai 1929), în care Patriarhul Miron Cristea a făcut o temeinică sinteză asupra Istoriei Bisericii Ortodoxe Române; motivul prezentării vieții românilor de-a lungul istoriei noastre îl arată, încă de la începutul cuvântării sale, prin următoarele cuvinte:

„Nu putem serba cu vrednicie unitatea noastră națională, și îndeosebi alipirea Ardealului de Patria Mamă, fără a reaminti generației de azi, cu sentimente de adâncă și veșnică recunoștință, faptele acelor care – în cursul veacurilor de înstrăinare – au contribuit prin munca lor la menținerea românismului, la întărirea sa culturală, socială și economică și, mai ales, a celor ce cu vitejia și jertfa vieții lor au hotărât întregirea țării”¹⁶.

¹⁵ †Miron Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvinte despre Marea Unire...*, p. 41.

¹⁶ †Miron Cristea, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvinte despre Marea Unire...*, p. 46.

Înfăptuirea României Mari, la care au participat reprezentanți ai Bisericilor românești (Ortodoxă și Greco-Catolică), *au dus la împliniri de seamă pe linia națională, internațională, socială, culturală, bisericească și chiar interconfesională.*

La 100 de ani de la înfăptuirea Marii Uniri, perioadă în care Întreaga Țară-Mamă, România, a trecut prin mari încercări, mai ales, după cel de-al doilea Război Mondial, *încă se mai visează la hotarele ei din 1 Decembrie 1918, dar numai prin negocieri serioase și pe cale pașnică, în conformitate cu unitatea dorită de Fiul lui Dumnezeu în lume.*

Bisericile și cultele din România după Marea Unire din 1 Decembrie 1918

DACIAN BUT-CĂPUȘAN*

Actul de la 1 Decembrie 1918 a adus cu sine importante schimbări pe plan social-politic, administrativ, economic, dar și în viața Bisericilor din România. Structura confesională a populației României dintre cele două războaie mondiale a fost consemnată la recensământul din 1930. În intervalul de timp scurs de la recensământul din 1912, structura teritorială, etnică și confesională a României s-a schimbat în mod fundamental, ca urmare a unirii cu Regatul României a Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului în anul 1918. Structura populației României s-a modificat considerabil, atât din punct de vedere etnic, cât și confesional¹.

Constituția României din anul 1923 stipula că „Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale Statului... Biserica Ortodoxă Română este *Biserica dominantă*, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte”, ambele fiind declarate *Biserici naționale*².

* Dacian But-Căpușan, Institutul de Studii Ecumenice și Inter-religioase, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, e-mail: dbutcapusan@yahoo.ro

¹ *Statul și cultele religioase*, Ed. Litera, București, 2014, p. 30. Dacă la recensământul din 1912 ponderea românilor și a confesiunii ortodoxe era de 93,5%, respectiv, 93,1%, conform recensământului din 1930, acestea aveau să scadă la 71,9%, respectiv 72,6%. Noile provincii au adus în cuprinsul statului român 56% populație de etnie română, restul de 44% reprezentând alte naționalități, dintre care cele mai numeroase erau cea maghiară (14,7%), germană (7,6%), ucraineană (6,4%) și evreiască (5,1%).

² *Constituțiune*, art. 22, în Monitorul oficial, nr. 282/28 martie 1923, p. 13318.

Vom prezenta câteva aspecte din istoria și viața Bisericilor și a cultelor din România întregită în perioada interbelică.

Biserica Ortodoxă Română

Basarabia

Între 1813–1918 Arhiepiscopia Chișinăului a fost dependentă de Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse. La 15 noiembrie 1923 se ia decizia de înființare a Mitropoliei Basarabiei, iar la 21 aprilie 1928 arhiepiscopul Gurie Grosu (1928–1936) este ridicat la rang de mitropolit. În 1944 eparhia va trece din nou sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse. Din anul 1813 exista un seminar la Chișinău. În 1926 este înființată Facultatea de Teologie din Chișinău în cadrul Universității Mihăilene din Iași³.

În 22 martie 1922 se înființează eparhia de Cetatea Albă – Ismail, cu sediul la Ismail, cu primul episcop Nectarie Cotlarciuc (1923–1924). Catedrală va fi biserica „Acoperământul Maicii Domnului”, ridicată în perioada 1822–1836.

În 10 martie 1923 este înființată eparhia de Hotin, cu reședința la Bălți, cu primul episcop Visarion Puiu (1923–1935). Catedrala „Sfinții Împărați Constantin și Elena” a fost ridicată între anii 1924–1934.

Aceste episcopii sufragane ale Mitropoliei Basarabiei își încetează activitatea în 1944.

Bucovina

Mitropolia Bucovinei cu reședința la Cernăuți a fost înființată în 1873, fiind ridicată la acest rang episcopia, mutată aici de la Rădăuți în anul 1781. În timpul Marii Uniri păstora Vladimир Repta (1841–1924). După 1918 pierde jurisdicția asupra episcopioilor sufragane din Dalmația:

³ A se vedea Pr. lect. univ. dr. Mihai Vizitiu, Virginia Popa, *Istoria învățământului teologic superior din Moldova și Bucovina*, Ed. Trinitas, Iași, 2007. Între 1940–1941 facultatea și-a desfășurat activitatea la Iași, iar în 1941 a fost contopită cu cea de la Cernăuți (desființată).

Zadar și Cotor. Din 1827 exista un Institut teologic la Cernăuți, care devine în 1875 Facultate în cadrul Universității Francesco-Iosephine (între 1919–1933 Universitatea a purtat numele Ferdinand I, iar între 1937–1940 – Carol al II-lea)⁴.

Transilvania și Banat

Mitropolia Ardealului (atestată din 1377, desființată în 1701, reînființată în 1761 ca episcopie, iar din 1864 mitropolie), era vacantă (1918–1920). Eparhii sufragane: Arad (înființată în 1706), cu episcopul Ioan Papp (1903–1920) care era locțiitor de mitropolit și Caransebeș (înființată? în 1865), cu episcopul Miron Cristea (1909–1919). Școli teologice erau: Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (din 1921 Academie teologică, cu început în 1786), precum cele de la Arad (din 1927 Academie teologică, secția teologică deschisă în 1822) și Caransebeș (din 1927 Academie teologică, în 1865 se mută aici secția românească a Seminarului de la Vârșeț). Ultimele două sunt desființate în 1948.

Prin Decretul regal nr. 3655 din 30 august 1920, Consistoriul ortodox român din Oradea (înființat în baza rezoluțiilor împăratului de la Viena din 28 februarie 1792 și 2 ianuarie 1793 la Oradea Velența, sub jurisdicția eparhiei Aradului) devine episcopie, cu primul episcop Roman Ciorogariu (1920–1936), catedrală fiind „biserica cu lună” din Oradea (construită în 1784)⁵. În anul 1923 se deschide Academia teologică din Oradea, care va funcționa până în 1948 (între 1941–1948 cu sediul la Timișoara), reînființată în 1991 ca Facultate de Teologie în cadrul Universității din Oradea.

La 5/18 iulie 1921, prin Decretul regal nr. 3235, este înființată Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, cu primul episcop Nicolae Ivan (1921–1936), după ce la 7/20 iulie 1919 a luat ființă un Consistoriu

⁴ *Ibidem*. Facultatea de la Cernăuți a funcționat la Suceava între 1940–1941 și 1945–1948 și la Râmnicu Vâlcea în anul universitar 1944–1945. În 1948 va fi contopită cu cea de la București (de fapt, desființată de regimul comunist).

⁵ *Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani (1784–1984)*, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române, Oradea, 1984, p. 170.

ortodox. Astfel reînviu vechile centre eparhiale din zonă: Vad (sec. XV–XVII) și Feleac (sec. XV–XVI)⁶. În anul 1973 este ridicată la rang de arhiepiscopie, iar în 2005 de mitropolie. Catedrala eparhială cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” a fost construită între anii 1923 și 1933. În anul 1924 se deschide Academia teologică din Cluj, care va funcționa până în 1952. În 1990 se reînființează ca Institut Teologic, iar din 1992 se integrează, ca facultate, în Universitatea „Babeș-Bolyai”⁷.

Prin Hotărârea Sf. Sinod din 17 iunie 1937, aprobată de Consiliul de Miniștri la 14 iulie și prin Decretul din 21 august, se înființează Episcopia Maramureșului, cu reședința la Sighet, cu primul episcop Vasile Stan (1937–1945). Va fi desființată în 1948 și reactivată în 1990. Nu a existat o catedrală eparhială, doar un paraclis în interiorul Palatului episcopal.

Prin Legea pentru organizarea clerului militar, publicată în Monitorul Oficial în 6 august 1921, ia ființă episcopia Armatei cu sediul la Alba Iulia (își va desfășura activitatea până în 1948), fiind numit ierarh Vasile Saftu în 1921, care trece la cele veșnice în 1922 și nu mai ajunge să fie hirotonit, primul episcop al acesteia fiind Iustinian Teculescu (1923–1924)⁸. Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, cu hramul „Sfânta Treime”, a fost construită între 1921–1922.

Prin Decretul regal din 7 noiembrie 1939, se înființează episcopia Timișoarei, cu primul episcop Vasile Lăzărescu (1941–1961). În 1947

⁶ Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Scurt istoric al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului*, ed. a II-a, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, p. 41. Demersuri pentru înființarea unei eparhii la Cluj au fost făcute încă din 1863 de către Andrei Șaguna.

⁷ Despre Academii teologice înființate în această perioadă la Oradea și Cluj a se vedea: *Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea 70 de ani de la înființare*, Oradea, 1995 și Pr. Prof. dr. Alexandru Moraru, *Învățământul teologic universitar ortodox din Cluj (1924–1952)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.

⁸ Amănunte la Pr. dr. Petru Pinca, *Istoricul Episcopiei Armatei (cu sediul la Alba Iulia) între anii 1921–1948*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2013. Legea prevedea: „pentru necesitățile confesionale ale minorităților religioase, în fiecare garnizoană de cel puțin patru corpuri de trupă se numește câte un preot, sau pastor, sau rabin, sau imam de garnizoană, pentru celelalte rituri... depind din punct de vedere spiritual de șefii religioși ai riturilor lor” (art. 3 și 6, p. 67–68).

este ridicată la rang de arhiepiscopie și devine, în același an, Mitropolia Banatului. Catedrala cu hramul „Sf. Trei Ierarhi” a fost construită între 1936 și 1941.

Vechiul Regat

Mitropolia Ungrovlahiei (înființată în 1359) în timpul Marii Uniri era păstorită de Conon Arămescu Donici (1912–1919). Eparhii sufragane: Râmnic (înființată în 1503), cu episcopul Antim Petrescu (1918–1919), Buzău (înființată în 1503) cu episcopul Dionisie Climescu (1894–1921) și Argeș (înființată în 1793), cu episcopul Teofil Mihăilescu (1918–1926). În cadrul Universității din București funcționa o Facultate de Teologie (din 1881)

Mitropolia Moldovei (recunoscută de Patrihia ecumenică în 1401), în 1918 era păstorită de Pimen Georgescu (1909–1934). Eparhii sufragane: Roman (înființată în 1408), cu episcopul Teodosie Atanasiu (1912–1923) și Huși (înființată în 1598), cu episcopul Nicodim Munteanu (1912–1923), Dunărea de Jos (înființată în 1864), cu episcopul Nifon Niculescu (1909–1922).

În anul 1923 se înființează Episcopia Constanței, cu primul episcop Ilarie Teodorescu (1923–1925), cu jurisdicție în județele Constanța, Caliacra și Durostor. Catedrală devine biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” (construită între 1883–1895). În 1950 eparhia va fi desființată, reactivată în anul 1990.

În 7 noiembrie 1939 ia ființă Mitropolia Olteniei, cu reședința la Craiova, cu primul mitropolit Nifon Criveanu (1939–1945). Catedrală devine biserica „Sf. Mare Mucenic Dimitrie” (reconstruită în 1889?).

Cea dintâi problemă ce trebuia să fie rezolvată de către Biserică era aceea a unificării ei administrative, unitare, sub conducerea Sfântului Sinod din București⁹. Unificarea bisericească era imperios necesară,

⁹ Amănunte la Paul Brusanowski, *Autonomia și constituționalismul în dezbaterile privind unificarea Bisericii Ortodoxe Române (1919–1925)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.

deoarece Biserica se conducea diferit dintr-o provincie în alta a țării, erau patru regimuri de organizare bisericească, precum și tot atâtea mentalități¹⁰. Astfel, în Biserica din România exista un adevărat absolutism ierarhic, precum și o dependență sau subordonare aproape totală față de stat...în Biserica din Bucovina exista o mentalitate ultra-ierarhistă și tributară împăratului de la Viena...în Basarabia Biserica trăia sub forme tipic rusești, moștenire a absolutismului țarist. Biserica Ortodoxă din Transilvania avea o organizare corespunzătoare bazată pe Statutul organic al mitropolitului Andrei Șaguna¹¹.

La 18/31 decembrie 1919 episcopul dr. Miron Cristea al Caransebeșului a fost ales în scaunul de Mitropolit primat la București. Alegerea unui transilvănean în scaunul de Mitropolit primat era un simbol al unității statale bisericești, mai ales că Miron Cristea făcuse parte din delegația trimisă de românii transilvăneni la București ca să prezinte actul Unirii de la 1 Decembrie 1918¹².

Pentru prima dată a ridicat problema patriarhiei, în 1919, preotul dr. Gheorghe Ciuhandu (1875–1947), consilier eparhial la Arad, președintele Asociației clerului „Andrei Șaguna” din Transilvania, autorul multor lucrări de istorie bisericească, mai târziu membru al Academiei Române¹³. Hotărârea Sf. Sinod de ridicare a Bisericii Ortodoxe Române la rang de Patriarhie a fost luată în 4 februarie 1925. La 23 februarie 1925 Regele Ferdinand I a promulgat *Legea pentru ridicarea Scaunului Arhiepiscopal și Mitropolitan al Ungrovlahiei ca primat*

¹⁰ Pr. dr. Nicolae Șerbănescu, Patriarhia Română la 70 de ani (1925–1995) în vol. *Autocefalie, Patriarhie, slujire sfântă, momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română 1995*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, p. 245.

¹¹ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, ed. II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 407.

¹² *Ibidem*, p. 409.

¹³ *Ibidem*, p. 411.

al României la rangul de Scaun Patriarhal¹⁴. Patriarhul ecumenic Vasile al III-lea a decis, împreună cu sinodul său, în 30 iulie 1925, prin tomosul nr. 1579, recunoașterea înființării Patriarhiei române¹⁵, ceremonia de investire și înscăunare a primului patriarh, Miron Cristea, având loc la 1 noiembrie 1925. Legea și statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române a intrat în vigoare în 1925¹⁶.

Seminarii teologice au fost reînființate: „Neogoe Vodă Basarab” Curtea de Argeș (1922), Huși (1923), „Sf. Gheorghe” Roman (1924) și înființate: „Sf. Grigorie Decapolitul” Craiova (1922), „Miron Patriarhul” Câmpulung pentru orfanii de război (1922), Sf. Împărați Constantin și Elena Constanța (1923), „Mitropolitul Pimen” Dorohoi (1923), Pomârla, Botoșani, Sibiu (1927–1931), Seminarul monahal la Neamț, mutat la Cernica (1929–1941)¹⁷.

Biserica greco-catolică

După unirea unei părți a românilor ortodocși din Transilvania cu Roma în 1701, la 18 mai 1721, prin bula *Rationi congruit*, a fost înființată canonic Eparhia Făgărașului. La 26 noiembrie 1853, prin bula *Ecclesiam Christi*, Papa Pius al IX-lea a restaurat Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș, care în timpul Marii Uniri era vacantă. Vasile Suciu era vicar capitular între 1918–1919, apoi mitropolit (1919–1935). Seminarul de la Blaj, fondat în 1791, devine în 1932 Academie teologică.

¹⁴ Arhim. Tit Simedrea, *Patriarhia română. Acte și documente*, București, 1926, p. 109–110. A fost votată la 12 februarie 1925 de Senat, cu 89 voturi pentru și 2 împotriva și Camera deputaților în 17 februarie, în unanimitate (156 voturi).

¹⁵ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000. Biserică, națiune, cultură*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 106.

¹⁶ Paul Brusanowski, *Autonomia și constituționalismul...*, p. 363–370. A fost votată de Senat în 24 martie și de Adunarea Deputaților în aprilie 1925, promulgată prin Decretul nr. 1402/1925, publicată în Monitorul Oficial din 6 mai 1925.

¹⁷ Pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Învățământul teologic seminarial în Biserica Ortodoxă Română*, în vol. *Două secole de învățământ teologic seminarial, 1803–2003*, Ed. Trinitas, Iași, 2003, p. 86–109.

În 5 iunie 1930, prin Bula papală *Sollemni conventione*, când Provincia Mitropolitană a fost rearondată, se înființează Episcopia Maramureșului, cu primul episcop Alexandru Rusu (1930–1948), cu sediul la Baia Mare, biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” (construită în 1911) fiind ridicată la rangul de catedrală. Această eparhie avea în jurisdicție și pe ucraineinii uniți din Bucovina¹⁸.

În 1930, sediul episcopiei de Gherla (înființată în 26 noiembrie 1853, când Papa Pius al IX-lea a emis bula *Ad Apostolicam Sedem*) se mută la Cluj. Catedrală episcopală devine biserica cu hramul „Schimbarea la Față”, construită de Ordinul Franciscanilor Minori între anii 1775–1779 și dăruită, în 1924, Bisericii Române Unite, de către Papa Pius al XI-lea. Academia teologică de la Gherla, înființată în 1858 va funcționa la Cluj din anul 1931. În timpul Marii Uniri păstorea Iuliu Hossu (1917–1948) – cel care va deveni primul cardinal român.

Episcopia de Oradea (înființată la 16 iunie 1777, prin bula *Indefessum personarum*, a Papei Pius al VI-lea) îl avea în frunte pe episcopul Demetriu Radu (1903–1920). Seminarul de la Oradea, fondat în 1792, este ridicat în 1924 la rang de Academie teologică¹⁹.

Episcopia de Lugoj (înființată prin bula *Apostolicum Ministerium*, din 26 noiembrie 1853) era condusă de episcopul Valeriu Traian Frențiu (1912–1922). Seminarul înființat la Lugoj în 1913 își încheie activitatea în 1920²⁰.

În 1919, au fost scoase de sub jurisdicția Episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdúdorog (unde fuseseră incluse, fără voia lor, în 1912) 46 de parohii care aparținuseră Episcopiiilor de Oradea și Cluj, precum și Vicariatul secuimii cu 33 de parohii românești, provenite din Arhiepiscopia de Blaj²¹.

¹⁸ *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, Casa de Editură Viața creștină, Cluj-Napoca, 1998, p. 150.

¹⁹ Amănunte la Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Ed. Logos '94, Oradea, 2000.

²⁰ *Biserica Română Unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*, p. 164.

²¹ Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-catolice Române*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2003, p. 41.

Vechiul Regat intră în componența Arhiepiscopiei greco-catolice de Blaj. În 1940 a fost înființat vicariatul pentru București, condus de episcopul vicar Vasile Aftenie (1940–1938?), Catedrală devenind biserica „Sf. Vasile cel Mare”, ridicată în anul 1909.

Toate eparhiile române unite și instituțiile de învățământ teologic au fost desființate în 1948 și reactivate în 1990.

Biserica romano-catolică

În 1920 au fost stabilite relații diplomatice între Sfântul Scaun și Regatul României. Primul reprezentant al Vaticanului în țara noastră a fost monseniorul Francesco Marmaggi.

Concordatul cu Vaticanul, semnat la 10 mai 1927 de către ministrul Vasile Goldiș, din partea României și cardinalul Gasparri, din partea Vaticanului, respectiv a papei Pius al XI-lea, în timpul mandatului nunțului apostolic, monseniorul Angelo Maria Dolci. Tratatul oficial a început încă din anul 1920. Concordatul a fost ratificat în timpul guvernării lui Iuliu Maniu, la 7 iulie 1929²².

Arhiepiscopia de București (înființată de către Papa Leon al XIII-lea, la 27 aprilie 1883, prin Scrisoarea apostolică *Praecipuum munus*) a fost ridicată la rang de mitropolie, fiindu-i sufragane eparhiile latine de Alba Iulia, Iași, Timișoara și Oradea-Satu Mare. Primul episcop, născut și educat în România, Alexandru Theodor Cisar, a păstorit din 1920 la Iași, iar din 1925 la București.

Dieceza de Iași (înființată în 27 iunie 1884 de papa Leon al XIII-lea, prin scrisoarea *Quae in christiani nominis incrementum*), avea în 1918 administrator apostolic pe Ulderich Cippoloni (1916–1920). Pentru

²² A se vedea: dr. Iacob Lazăr, *Cultul catolic în România. Concordatul cu Vaticanul*, Tipografia Diecezană, Oradea, 1933 și Nechita Runcan, *Concordatul Vaticanului cu România: considerații istorico-juridice*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2000. Legea pentru ratificarea Concordatului cu Sfântul Scaun a fost votată de Senat în 25 mai și de Adunarea deputaților în 29 mai 1929, promulgată prin decretul nr. 1842/1929 și publicată în Monitorul Oficial, nr. 126 din 12 iunie 1929.

formarea preoților funcționa Seminarul Mare Diecezan (Institutul Teologic) „Sfântul Iosif” din Iași, fondat în anul 1886.

Numele eparhiei de Alba Iulia (întemeiată în anul 1009 de Sf. Ștefan, regele Ungariei) se schimbă, în 22 martie 1932 din *Transylvaniensis* în *Albae Iuliensis*, după ce, în 1930 este scoasă de sub jurisdicția Arhiepiscopiei de Kalocsa și trecută sub cea a Arhiepiscopiei de București (până în 1991). În timpul Marii Uniri păstorea Majláth Gusztáv Károly (1897–1938). La Alba funcționa un institut superior pentru formarea preoților, Seminarium „Incarnatae Sapientiae”, înființat în anul 1753 de episcopul Sztoyka Zsigmond Antal (1749–1759), român de origine, descendent din familia episcopului ortodox Iosif Stoica din Maramureș.

În 1923 episcopia de Cenad, cu sediul la Timișoara, se reorganizează (vechea dieceză de Cenad întemeiată în anul 1030 de Sf. Ștefan, mutată la Szeged, apoi la Timișoara din 1736), cu partea rămasă pe teritoriul României, ca Administratură apostolică, care în 1930 va deveni dieceză, cu primul episcop Augustin Pacha (1930–1948). Episcopul de Cenad, Glattfelder Gyula (1911–1923) părăsește România, instalându-se la Szeged, unde a activat ca episcop al părții din dieceză rămasă în Ungaria²³.

Episcopia de Oradea (înființată, potrivit tradiției, în anul 1010 de Sf. Ștefan la Biharia, cu sediul mutat la Oradea în 1091 de regele Ladislau I) rămâne cu jumătate din numărul de credincioși. În timpul Marii Uniri păstorea episcopul Széchenyi Miklós (1911–1923).

Episcopia de Satu Mare, (înființată în 23 martie 1804 de împăratul Francisc I, consfințită prin bula de recunoaștere din 23 martie 1804 a papei Pius al VII-lea) rămâne cu mai puțin de jumătate din teritoriu²⁴.

²³ Nóda Mózes, *Biserica romano-catolică din Transilvania în perioada interbelică*, Ed. Studium, Cluj-Napoca, 2008, p. 20. Amănunte despre cele patru eparhii romano-catolice din Transilvania în această perioadă și la Bagossi Bertalan și colab., *Az Erdélyi katolicizmus multja és jelene*, Ed. Varadinum Script, Nagyvárad, 2011, p. 330–476.

²⁴ www.szatmariegyhazmegye.ro/ro/istoria-diecezei.

În timpul Marii Uniri păstorea episcopul Boromisza Tibor (1906–1928). Între anii 1929–1982?, eparhiile de Oradea și Satu Mare vor fi unificate.

Cele trei dieceze din vestul țării cuprind credincioși români, maghiari, șvabi, slovaci, cehi, croați și bulgari.

Biserica armeano-catolică

În 5 iunie 1930 a fost înființat ordinariatul armeano-catolic, cu sediul la Gherla (armenii din Transilvania au acceptat unirea cu Roma în 1686, în anul următor fiind numit episcop al acestora Auxențiu Vărzărescu (1687–1715), după care trec sub jurisdicția episcopiei romano-catolice de Alba Iulia²⁵). Administrator apostolic a fost Sahak Laurent Kogian (1930–1939). Ordinariatul avea în subordine 6 teritorii: cele patru parohii armeano-catolice anterioare (Gherla, Gheorghieni, Dumbrăveni și Frumoasa – Harghita), precum și teritoriul de dincolo de Carpați: Cernăuți, Rădăuți, Siret, Suceava (Moldova) și misiunea din Oltenia, Muntenia, Basarabia, Dobrogea (București)²⁶. Catedrală a fost biserica „Sf. Treime” (finalizată în 1804) din Gherla?. Puterea comunistă de stat a desființat Ordinariatul Armeano-Catolic în anul 1951, iar parohiile armenie au intrat din nou sub jurisdicția Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia în 1953²⁷.

Biserica armeano-gregoriană

Prin Legea cultelor din 1928, cultul armean a fost recunoscut de către Statul român ca făcând parte dintre Bisericile istorice din țară.

²⁵ Dr. Constantin Cuciuc, *Atlasul religiilor și al monumentelor istorice religioase din România*, Ed. Gnosis, București, 1997, p. 43.

²⁶ Kovács Bálint, *Armenii în Transilvania (de la stabilirea lor în secolul XVII până în secolul XX)* – www.gyfl.ro/ro/arhive.

²⁷ Jakubinyi György, *A romániai katolikus örmények ordináriátusa*. Szamosújvár, 2001. p. 32.

În 1931 este votată Legea pentru înființarea și ? Eparhiei armeano-gregoriană, unică pe tot teritoriul României, cuprinzând toți credincioșii comunității armenie din țară²⁸, cu reședința în București. Cel dintâi episcop al Eparhiei armenie a fost Husik Zohrabian (1931–1942). Catedrală este biserica „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” (construită în 1911). Eparhia armeano-gregoriană „stă sub autoritatea dogmatică și canonică a catolicosatului tuturor armenilor din Ecimiadzin și își păstrează legătura cu Sf. Scaun din Ecimiadzin, dar își reglementează, conduce și administrează, în mod autonom, toate treburile religioase, culturale, fundamentale și epitropești”²⁹.

Biserica ortodoxă Rusă de rit vechi

Mitropolia de rit vechi (lipovenească) de la Fântâna Albă din Bucovina de Nord, înființată în 1846, este inclusă pe teritoriul României, în timpul celui de al patrulea mitropolit Macarie (1906–1921), împreună cu eparhiile din Chișinău, înființată în 1860 și Ismail, înființată în 1864, care din 1878 trece în Rusia. Eparhiile Slavei (cu reședința în localitatea Slava Rusă, județul Tulcea înființată în 1851) și cea cu sediul fie la Vaslui, fie la Brăila (mai mult un exarhat) erau pe teritoriul Vechiului regat³⁰. Toți credincioșii lipoveni din România Mare intră sub autoritatea mitropolitului de la Fântâna Albă³¹. Catedrală mitropolitană

²⁸ *Viața religioasă din România. Studiu documentar*, Ed. Paideia, București, 1999, p. 51. Votată în Adunarea deputaților și Senat în ședințele din 13 și 14 iulie 1931 și promulgată prin Decretul nr. 2812/1931, publicată în Monitorul Oficial, nr. 177 din 3 august 1931. Statutul organic și administrativ al eparhiei Armeano-Gregoriene din România din 7 decembrie 1931, sancționat prin Decretul nr. 3765/1931 a fost publicat în Monitorul Oficial, nr. 286 din 7 decembrie 1931.

²⁹ *Statutul organic și administrativ al Eparhiei armeano-gregoriene din România*, art. 2 în vol. *Legea și statutele cultelor religioase din Republica Populară Română*, Ed. Ministerului Cultelor, București, 1949, p. 371.

³⁰ George Enache, *Aspecte privind istoria cultului creștin de rit vechi (lipovenii) în România în perioada interbelică și la începutul regimului comunist în Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, seria Istorie*, 2014, nr. 13, p. 326.

³¹ *Ibidem*.

a fost biserica Uspenia („Adormirea Maicii Domnului”) din această localitate (construită între 1900–1908). Biserica Ortodoxă de Rit Vechi există pe teritoriul țării noastre de la 1667 și este continuatoarea vechii Biserici Ortodoxe Ruse de până la reforma patriarhului Nikon, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea³².

În perioada interbelică, statutul Cultului creștin de rit vechi a rămas cel de „tolerat”, în pofida faptului că au existat încercări repetate de oficializare. Cauzele acestei situații sunt multiple. Pe de-o parte, a existat la început o lipsă de preocupare a credincioșilor lipoveni pentru organizarea sistematică a vieții bisericești și oficializarea acesteia printr-un statut. Acest lucru s-a petrecut la presiunile autorităților române, preocupate să impună tuturor cultelor religioase o organizare unitară și raporturi clare între aceste culte și stat, pe baza unui statut. Mai apoi, reținerea a venit din partea autorităților române, motivul principal fiind refuzul categoric al lipovenilor de a adopta calendarul gregorian în locul celui iulian³³. În 1940, în urma ocupării Bucovinei de Nord de către Uniunea Sovietică, mitropolia se mută la Brăila.

Biserica reformată (calvină)

Dieta de la Aiud, din 1564, recunoaște calvinsimul ca *religio recepta*. În anii '40 ai secolului al XVI-lea, teritoriul superintendenței reformate din Transilvania se contura pe teritoriul episcopiei romano-catolice de Alba Iulia³⁴, cu reședința în acest oraș, apoi din 1782 la Aiud, iar din 1854 la Cluj. Episcopia Ardealului este inclusă în Regatul României. În timpul Marii Uniri păstorea episcopul Nagy Károly (1918–1926).

³² *Statutul Bisericii Ortodoxe Ruse de Rit Vechi*, Anexă la Ordinul nr. 75/2017 al Secretariatului de Stat pentru Culte, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 723 din 6 septembrie 2017.

³³ George Enache, *art. cit.*, p. 326–327.

³⁴ Olga Lukács, *Date privind istoria episcopiei reformate din Transilvania în secolele XVI–XVII* în vol. *Evoluția instituțiilor episcopale în Bisericile din Transilvania, Partea I De la începuturi până la 1740* (ed. Nicolae Bocșan, Dieter Brandes, Olga Lukács) Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, p. 100.

În 1920 se înființează Episcopia de Piatra Craiului (Királyhágo-melléki) cu sediul la Oradea³⁵, care cuprinde parohiile din Banat, Crișana și Maramureș, care făceau parte până atunci din eparhia de dincolo de Tisa (Tiszántuli) din Debrecen. Primul episcop de Oradea a fost Sulyok István (1921–1944).

Cât privește pregătirea teologică, din 1895 funcționa la Cluj, Facultatea de Teologie Evanghelic-Reformată (succesoare a Colegiului academic reformat din Alba Iulia – academia bethleniană – înființat în 1622 și transferat la Aiud în 1662).

Biserica evanghelică (de Confesiune Augustană)

În 1550, Dieta Transilvaniei, întrunită la Turda, a recunoscut luteranismul, îmbrățișat de sași, ca *religio recepta*. În timpul Marii Uniri, păstorea eparhia de la Sibiu – care exista din 1553 – episcopul Friedrich Teutsch (1906–1932). În 1927 este recunoscut Statutul organic al Bisericii Regnicolare Evanghelice C.A.³⁶. Biserica evanghelică nu a avut, în Transilvania, școală pentru formarea pastorilor până în 1949.

Biserica evanghelică luterană (sinodo-prezbiteriană).

Parohiile luterane cu credincioși de naționalitate maghiară și slovacă din Transilvania și Banat erau arundate, înainte de 1 Decembrie 1918, Episcopiiilor Evanghelice de Tisa și Bánya din Ungaria. Eparhia luterană sinodo-prezbiteriană din țara noastră se înființează prin hotărârile

³⁵ Idem, *Scurtă istorie a Bisericii Reformate din Ardeal* în vol. *Scurtă istorie a Bisericilor și comunităților religioase din Transilvania*, (ed. Dieter Brandes, Vasile Grăjdian, Olga Lukács), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, p. 123.

³⁶ Adoptat în 5 aprilie 1927, sancționat cu Decretul nr. 1063/927, publicat în Monitorul Oficial, nr. 93 din 30 aprilie 1927.

adunării generale de la Arad (1920) și a Sinodului de la Cluj (1921), este recunoscută de stat la 22 decembrie 1926, prin actul Ministerului Cultelor cu nr. 46400³⁷. A avut sediul la Arad (1921–1951), apoi la Cluj. Primul episcop a fost Frint Lajos (1927–1940).

Biserica unitariană

Dieta de la Turda din 1568 recunoaște unitarianismul – inițiat de Dávid Ferenc, care devine primul episcop al acestei Biserici în 1568 – ca *religio recepta*. În timpul Marii Uniri păstorea episcopul Ferencz József (1876–1928). Academia Teologică Unitariană, care funcționa la Cluj, își are începutul în anul 1568.

Bisericile maghiare, devenind minoritare, s-au adaptat cu greu noii organizări statale. La inițiativa episcopului Ferencz József, episcopii Bisericilor istorice maghiare (catolici, reformați, luterani) au ținut o conferință a cărei decizie a fost înființarea unui consiliu pentru monitorizarea drepturilor cetățenești garantate de tratatele internaționale și de proclamația de la Alba Iulia³⁸.

Cultul baptist

În anul 1920 ia ființă Uniunea Comunităților Creștine Baptiste din România (credincioși români, maghiari și germani), cu sediul în București – scindată în perioada 1932–1935 în două uniuni³⁹ – în cadrul acesteia a funcționat Departamentul Maghiar, din 1933 Uniunea

³⁷ László Orbán, *Biserica Ebrahelică Lutherană din România de-a lungul secolelor*, în vol. *Scurtă istorie a Bisericilor și comunităților religioase din Transilvania* p. 196, 202.

³⁸ Sándor Kovács, *Istoria Bisericii Unitariene din Ardeal* în vol. *Scurtă istorie a Bisericilor și comunităților religioase din Transilvania* p. 148.

³⁹ Alexa Popovici, *Istoria baptiștilor din România*, ed. revizuită, Ed. Făclia, Oradea, 2007, p. 569.

Baptistă Maghiară⁴⁰. Între 14–16 februarie 1921 are loc primul Congres al baptiștilor din România în Buteni (jud. Arad). Între 1919–1929 a existat în Transilvania și o Uniune Baptistă Liberă (maghiară)⁴¹.

Prima comunitate baptistă a luat ființă în anul 1856 în București (credincioși germani), iar în Transilvania, în 1874, la Salonta (maghiari). În 1917 baptiștii maghiari au fondat în Oradea Comunitatea Bisericilor creștine Baptiste din Transilvania⁴². Prin legea 43 din 1895, Guvernul Ungariei a acordat libertate religioasă tuturor cultelor, iar în 1905 baptiștii au fost recunoscuți de drept. Prin Legea pentru regimul general al cultelor din 1928, baptiștii au fost recunoscuți de Statul român. Art. 53 prevede recunoașterea drepturilor comunității baptiste arondate acesteia prin hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 2680 din 21 noiembrie 1927⁴³.

În anul 1921 s-a înființat Seminarul teologic baptist în București, care și-a întrerupt cursurile între 1931–1933⁴⁴.

Cultul creștin după Evanghelie

În România, primul grup de „Creștini liberi”, din care s-a format asociația și apoi Cultul Creștin după Evanghelie, a luat ființă la București în 1899,⁴⁵ sub influența unor misionari străini (francezi). În iulie 1924 a avut loc la București prima Conferință națională a Creștinilor după Evanghelie.

⁴⁰ István Borzási, Lehel Kiss, *Scurtă istorie a baptiștilor maghiari din Transilvania* în vol. *Scurtă istorie a Bisericilor și comunităților religioase din Transilvania*, p. 215.

⁴¹ *Ibidem*, p. 211–214.

⁴² *Ibidem*, p. 211.

⁴³ *Viața religioasă din România...*, p. 59. Legea nr. 54/1928a fost votată în Senat la 31 martie și în Adunarea deputaților în 6 aprilie 1928, promulgată prin decretul nr. 1093/1928, publicată în Monitorul Oficial. nr. 89 din 22 aprilie 1928. Statutul comunității bisericești baptiste din 19 ianuarie 1928, a fost aprobat prin Decizia nr. 53049/1928 și publicat în Monitorul Oficial, nr. 14 din 19 ianuarie 1928.

⁴⁴ Alexa Popovici, *op. cit.*, p. 332.

⁴⁵ *Statul și cultele religioase*, p. 105.

În anul 1933, prin Decizia Ministerului Cultelor nr. 114119, creștinii după Evanghelie sunt recunoscuți ca asociație, iar în 1939, constrânși de regimul politic, fuzionează cu Creștinii după Scriptură, care constituie în prezent Biserica Evanghelică Română, mișcare creștină evanghelică, apărută pe pământul României în anii 1920–1924, prin Dimitrie Cornilescu și Tudor Popescu, în 1926 înființându-se prima biserică în București, iar în 1927 fiind recunoscuți ca asociație⁴⁶.

Cultul adventist (Biserica adventistă de ziua a șaptea)

Prima grupare adventă din țară se organizează în Pitești, după 1870.

În perioada interbelică s-a creat, în 1920, la primul congres al adventiștilor, organizația centrală, sub denumirea de Uniunea de Conferințe a Bisericii Adventiste (erau două Conferințe: Muntenia și Moldova). Statutul Bisericii a fost semilegal: o asociație religioasă, într-o perioadă avea aprobare de funcționare, apoi, în altă perioadă era interzisă⁴⁷. În 1924 ia ființă o școală misionară pentru pregătirea pastorilor la Focșani, mutată la Târnăveni (1926–1931), iar apoi la Stupini, jud. Brașov.

Cultul penticostal sau Biserica lui Dumnezeu Apostolică

Prima casă de adunare penticostală s-a deschis în 1922 la Păuliș, jud. Arad. Autoritățile, aflând de existența acestei secte, au interzis-o. Cei circa 50 de credincioși de la acea dată au întocmit o petiție, cerând recunoașterea legală și anexând mărturisirea de credință intitulată:

⁴⁶ *Ibidem*, p. 106.

⁴⁷ *Viața religioasă din România...*, p. 61.

Declararea fundamentului adevărat (1924). La 29 ianuarie 1925 Ministerul Cultelor și Artelor, prin Decizia 5734, a inclus în rândul sectelor interzise și pe penticostali, obținând recunoaștere legală numai după 1944⁴⁸.

Cultul mozaic

În 1921 se constituie Asociația rabinilor din Transilvania și Banat, iar în iunie 1922 se formează la Cluj Biroul național izraelit din Transilvania și Banat, care grupează comunitățile neologe și status-quo-ante în patru districte (Cluj, Oradea, Brașov, Timișoara), sub președenția lui Ármin Adorján, iar după moartea acestuia, în 1938, a lui Iosif Fischer. Aceste organizații înființează cursuri pentru pregătirea slujitorilor de cult și a funcționarilor comunitari⁴⁹.

Constituția din 1923 garanta drepturile minorităților, conducând la unificarea comunităților evreiești cu cele? din Vechiul Regat, sub denumirea de Federația Uniunilor de Comunități Evreiești (1928)⁵⁰.

Cultul musulman (mohamedan)

Credincioșii musulmani sunt de etnie turcă, tătară și albaneză, iar statutul de cult religios le-a fost recunoscut prin Legea cultelor din anul 1928⁵¹. În 1877 existau 4 muftiate: Caliacra, Constanța, Durostor și Tulcea. Prin Decizia Consiliului de miniștri nr. 39818 din 1937, muftiul din Tulcea este recunoscut baș muftiu (muftiu șef), conducător ierarhic

⁴⁸ Diac. P. I. David, *Călăuză creștină*, Ed. Episcopiei Aradului, Arad, 1987, p. 159.

⁴⁹ Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania* în vol. *Scurtă istorie a Bisericii și comunităților religioase din Transilvania*, p. 253.

⁵⁰ *Statul și cultele religioase*, p. 108. Decizia pentru organizarea cultului mozaic din 8 noiembrie 1928 a fost publicată în Monitoul Oficial, nr. 250 din 8 noiembrie 1928.

⁵¹ *Ibidem*, p. 109.

al musulmanilor din toată România⁵². Din 1943 există un singur muftiat, cu sediul la Constanța. Până în 1967 a funcționat Seminarul musulman, înființat la Babadag, în 1610, și mutat la Medgidia în 1901. Regulamentul de funcționare al acestuia a fost modificat prin Decretele regale nr. 832/1925 și 699/1928⁵³.

*
* *

România Mare a recunoscut toate Bisericile istorice care au fost incluse în teritoriul său (Biserica greco-catolică, Biserica reformată, Biserica evanghelică și Biserica unitariană deveneau, pentru prima oară, persoane juridice în Statul român). Toate acestea au cunoscut schimbări importante în ceea ce privește organizarea. De aceeași recunoaștere s-au bucurat și cultele necreștine (mozaic și musulman). Și comunitățile neoprotestante au început să intre în legalitate, ca asociații și apoi culte. Încă de la făurirea Statului Național Unitar Român, acesta a fost un exemplu pentru respectarea drepturilor minorităților etnice și religioase, a libertății religioase, în general, toate acestea creând premise pentru un climat ecumenic. Este perioada în care Patriarhia de Constantinopol emite o Enciclică (1920), în care se adresează un apel tuturor Bisericilor din lume, afirmând că diferențele dogmatice nu pot constitui o piedică de netrecut în calea apropierii și colaborării Bisericilor unele cu altele, până se va putea ajunge la unirea lor deplină.

⁵² Dr. Constantin Cuciuc, *Atlasul religiilor*, p. 76.

⁵³ Adrian Ilie, *Sistemul educațional islamic. Seminarul musulman din Medgidia în Ziua de Constanța* din 24 octombrie 2017.

Imagini

Ioan Pinteă, Mircea Gelu Buta
Biblioteca Județeană „George Coșbuc”,
Bistrița, 11 septembrie 2018

Biblioteca Județeană „George Coșbuc”
Bistrița, 11 septembrie 2018

IPS Andrei Andreicuț

Mircea Gelu Buta, Ioan Chirilă, IPS Andrei Andreicuț, PS Florentin Crihălmeanu, Adrian Popescu, Alexandru Moraru

PS Florentin Crihălmeanu

Conferință, Alexandru Moraru

Ioan Chirilă, Mircea Gelu Buta, IPS Andrei Andreicuț

Conferință, Adrian Popescu

**Dezvelirea bustului *Cardinal Iuliu Hossu*,
Milaș, 11 septembrie 2018**

CUPRINS

MIRCEA GELU BUTA	
Puterea legăturii de sânge	5
IOAN AUREL POP	
Biserica românilor – temei al unității politice naționale moderne	9
ÎPS ANDREI ANDREICUȚ	
Dumnezeu și patria	21
PS FLORENTIN CRIHĂLMEANU	
Contribuția Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, la pregătirea și desăvârșirea Actului Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918	27
IOAN CHIRILĂ	
<i>In memoriam</i> – pași spre Marea Unire, personalități și evenimente	43
ADRIAN POPESCU	
Lumina din catacombe	51
ALEXANDRU MORARU	
Patriarhul Miron Cristea și Marea Unire	55
DACIAN BUT-CĂPUȘAN	
Bisericile și cultele din România după Marea Unire din 1 Decembrie 1918	63
Imagini	83

ISBN: 978-606-37-0529-8

ISSN: 2558-8958

ISSN-L: 2558-8958